

PROVINCIE ■ UTRECHT

NIEUWE HOLLANDSE
WATERLINIE

STRIK OM HET UTRECHTS PROGRAMMA NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE EN STELLING VAN AMSTERDAM

2016 – 2019 & 2020

VOORWOORD

Met veel inzet en enthousiasme is de afgelopen jaren gewerkt aan de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam (NHW en SvA). Het programma NHW/SvA (kortweg NHW) 2016-2019 richtte zich op het aanjagen van de ruimtelijke kwaliteit van dit unieke militaire landschap met drie kernkwaliteiten: het strategische landschap, het watermanagementsysteem en de militaire werken. De ambitie van het programma was om het militaire erfgoed, gebouw en gebied, van de NHW & SvA beter **te verbinden, versterken en verzelfstandigen**. Dit document is een spreekwoordelijke strik om het programma: sprekende voorbeelden van resultaten waarbij we laten zien hoe dit is aangepakt.

Uniek verhaal

En waarom was deze inspanning zo hard nodig? Omdat het gaat om bijzonder cultuurhistorisch landschap, dat het unieke verhaal vertelt over verdediging met water als bondgenoot. Dit landschap doorkruist vijf provincies en een groot deel van de provincie Utrecht. Rondom Utrecht is het dynamisch en komen veel opgaven bij elkaar. Het waterlinielandschap is voor ons als dichtbevolkte provincie een belangrijk gebied met haar unieke combinatie van rust, ruimte, groen én karakteristiek militair erfgoed. Dit is van groot belang voor de leefbaarheid: een gebied om op adem te komen en om je mee verbonden te voelen. De Nieuwe Hollandse Waterlinie is niet voor niets genomineerd voor UNESCO Werelderfgoed, iets om trots op te zijn!

Gebiedsaanpak

Samen met onze partners heeft de provincie Utrecht een veel bredere rol opgepakt dan alleen het beschermen van het militair erfgoed: we richtten ons op het aanjagen van de ruimtelijke kwaliteit in het waterliniegebied. Hoe zorg je dat de druk op de ruimte niet ten koste gaat van de ene of de andere opgave, maar dat ze elkaar juist versterken én bijdragen aan het waterlinielandschap en een gezonde, groene leefomgeving. Zo ontstond een integrale manier van gebiedsgericht werken, waarbij erfgoed, wonen, werken, natuur, recreatie, energie en mobiliteit meer in samenhang werden aangepakt. Ook werd ingezet op flexibiliteit en het leveren van maatwerk. Met deze aanpak is, in samenwerking met onze partners, de ruimtelijke kwaliteit van dit mooie karaktervolle gebied fors verbeterd.

Partners aan het woord

Om u mee te nemen in de vele voorbeelden van samenwerkingsverbanden die binnen het programma zijn ontstaan en u te laten zien wat de integrale aanpak heeft opgeleverd, laten wij onder andere onze partners aan het woord. Zij vertellen hoe zij de samenwerking met het programma in de periode 2016-2019 hebben ervaren en wat die in hun ogen heeft opgeleverd.

Het levert mooie verhalen op over samenwerken rondom ons militaire erfgoed in een steeds toegankelijker, groener waterliniegebied!

Rob van Muilekom

Gedeputeerde Cultuur en Erfgoed

INHOUDSOPGAVE

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE, Het Utrechtse programma	4
NOORD - De Ronde Venen en Stichtse Vecht	6
Op weg naar duurzame exploitatie van Fort Nieuwersluis.....	8
Naar een totaalbeleving op Fort bij Abcoude	9
Nigtevecht en Abcoude verbonden	10
MIDDEN – Utrecht, Bunnik en De Bilt	11
De grootste achtertuin van Utrecht in Noorderpark-Ruigenhoek	13
Klimaat aan zet op fort bij Ruigenhoek.....	14
Amelisweerd-Raijnauwen-Vechten (ARV)	15
Verborgene geheimen en natuurlijke magie in Fort bij Rijnauwen	16
Waterlinie-identiteit in Maarschalkerweerd (Lunettenpark)	17
ZUID – Houten, Vianen en Nieuwegein	18
Eiland van Schalkwijk, het gebiedsproces.....	20
Verbreiding Lekkanaal, Beatrixsluis	21
Fort Honswijk, de parel van de Waterlinie	22
Fort Everdingen, een publieke functie.....	23
Thema Water	24
Thema Bescherming	26
Thema Marketing & Toerisme	28
Thema Recreatieve Benutting	32
Thema Duurzame Ontwikkeling	35
Erfgoed Expert Team	36
Het Unescodossier	37
Pilot Gebiedsanalyse, Laagraven	38
Doorkijk, opmaat naar nieuw programma	40
BIJLAGEN.....	42

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Het Utrechtse programma

Verdediging met water

De Nieuwe Hollandse Waterlinie en Stelling van Amsterdam: in de 19e eeuw aangelegd als verdediging van de vesting Holland, het economisch en bestuurlijk hart van Nederland. Een systeem van sluizen, dijken, kanalen, rivieren en gemalen zorgde er samen met hoogteverschillen in het land voor dat hele polders onder water konden worden gezet. Het water was te diep om te doorheen te waden, maar te ondiep om over te varen. Op kwetsbare punten in de linie kwamen forten. Het is een uniek militair watermanagementsysteem, voor het eerst op deze schaal uitgedacht en gerealiseerd en tot op de dag van vandaag nog aanwezig. Nog steeds wordt het karakteristieke militaire polderlandschap ontwikkeld om het watersysteem in Nederland te managen.

De inchting van de ruimte

De ruimtelijke ordening en inrichting in dit gebied is bepaald door de Kringenwet van 1853, de Vestingwet van 1874 en de Inundatiewet van 1896. Tot 1963 hield het zijn militaire functie, hierdoor is de gesloten structuur van de verdichte 'westzijde' en de open 'oostzijde' ontstaan. Dit is nog altijd te zien in het landschap.

Groene long

Het langgerekte gebied van de linie bestrijkt vijf provincies en fungeert nu als groene long van de dichtbebouwde Randstad. Daarmee is de linie niet alleen een zaak van erfgoedbeleid maar ook van natuur, landschap, recreatie/toerisme en economie.

Al sinds 2003 is de Nieuwe Hollandse Waterlinie een nationaal project. Vanaf 2005 werken de vijf provincies samen met diverse ministeries. In 2008 spraken de samenwerkende overheden, waaronder de provincie Utrecht, af om de financiële dekking rond te krijgen en te beginnen met de uitvoering. Inmiddels is landelijk meer dan 200 miljoen geïnvesteerd. De verantwoordelijkheid is aan de provincies overgedragen en de kwaliteit, de toegankelijkheid, de herkenbaarheid en de waarde voor het publiek is sterk toegenomen. In de eerste programmaperiode binnen de provincie Utrecht (2012-2016) lag de nadruk op het herstel van de forten zelf.

Verbinden, versterken, verzelfstandigen

In het huidige programma (2016-2020) is de aandacht verschoven naar het gebouw en zijn gebied, om zo het totale militaire (wereld)erfgoed te verbinden, versterken en verzelfstandigen. De inzet van de financiële middelen is in kaart gebracht, dit is terug te vinden in bijlage 1.

De gebieden centraal

Vanuit partnerschap hebben we een verbindende en faciliterende rol gepakt met als basis een flexibel provinciaal programma, de integrale en opgavegerichte gebiedsaanpak met de gebiedsmakelaars als spil, themagerichte samenwerking in het Pact van Ruigenhoek en de inzet van het Linie Expert Team (nu Erfgoed Expert Team). De gebieden en gebruiker staan centraal en we focussen op kansen die zich voordoen op basis van de energie in de samenleving. Hiermee is een goede basis gelegd om te werken aan de ruimtelijke kwaliteit van de NHW en SvA.

Gebiedsmakelaars

Gebiedsontwikkeling laat zich niet vangen in een uitvoeringsprogramma per jaar, waarin vooraf is gepland wanneer welke projecten worden uitgevoerd en wat de provinciale bijdrage is.

De provincie heeft hiervoor drie provinciale gebiedsmakelaars aangesteld. Zij fungeren als spin in het web bij ontwikkelings-, verbindings- en herbestemmingstrajecten. Ze denken mee en verkennen indien gewenst de mogelijkheden voor ondersteuning op gebouw- of gebiedsniveau. Om het overzichtelijk te houden, hebben we in de praktijk een verdeling aangebracht:

- Noord: De Ronde Venen en Stichtse Vecht
- Midden: Utrecht, Bunnik en De Bilt
- Zuid: Houten, Nieuwegein, Wijk bij Duurstede en Vijfheerenlanden.

De gebiedsmakelaars jagen proactief aan in de provinciale **aandachtsgebieden**. Deze aandachtsgebieden hebben een strategische en integrale opgave, zijn belangrijk voor de linie in zijn totaliteit en vormen een essentiële schakel voor de linie.

De aandachtsgebieden zijn:

- Stelling van Amsterdam in De Ronde Venen,
- Noorderpark/Ruigenhoek,
- Amelisweerd/Rhijnauwen/Vechten,
- Laagraven,
- Honswijk/Everdingen.

Naast de inzet van gebiedsmakelaars heeft de provincie Utrecht samen met de liniepartners vijf Gebiedsgerichte Thema's benoemd.

- Water
- Bescherming (gezamenlijk kader in ruimtelijke plannen, duurzaam in de samenleving gedragen),
- Marketing & Toerisme
- Recreatieve benutting
- Ontwikkeling duurzaam gebruik (inclusief ondernemerschap, beheer, energie en vrijwilligers),

Deze thema's zijn in 2017 uitgewerkt in het Pact van Ruigenhoek. Ieder thema heeft een of meer bestuurlijk ambassadeurs en zij werken samen met een door de provincie gefaciliteerde projectleider aan de ambities uit het Pact. De rol van de ambassadeur is vooral verbindend en inspirerend. Zij delen hun resultaten en ervaringen twee keer per jaar in de bestuurlijke Pact van Ruigenhoek bijeenkomst.

We zetten een 'gereedschapskist' met instrumenten in afhankelijk van de behoefte in het veld:

- Gebiedsmakelaars en procesondersteuning (gebiedsontwikkeling)
- Verankering in beleid (gebiedsgerichte thema Bescherming, gebiedsanalyse)
- Expert Team
- Financiële bijdrage
- Liniebreed programma, UNESCO-nominatie, kenniscentrum, harmonisatie van beleid

Deze instrumenten sluiten elkaar niet uit, maar versterken elkaar en zetten we eventueel ook gelijktijdig in.

Ruimtelijke kwaliteit optimaliseren en opgaven verbinden

De linie ligt in hoog dynamisch gebied langs de oostgrens van de randstad, een gebied met veel ontwikkelingen zoals de aanleg van infrastructuur, waterstaatkundige ingrepen, woningbouw, energietransitie en agrarische en economische ontwikkelingen. Er doen zich voortdurend opgaven voor die vragen om inpassing of herontwikkeling. Om de kernkwaliteiten van de linie te borgen en beheren is het belangrijk om het collectief toezicht vast te houden en door te ontwikkelen. In het nieuwe programma NHW & SvA 2021-2024 willen we nog nadrukkelijker bijdragen aan het optimaliseren van de ruimtelijke kwaliteit en de verbinding leggen met de grote maatschappelijke opgaven. In bijlage 3 een overzicht van de gehele linie en SvA

Leeswijzer

Deze 'strik' laat zien wat de integrale aanpak en samenwerking met de liniepartners heeft opgeleverd. Het is geen uitputtende weergave van de resultaten van het programma over de afgelopen periode, maar een inkijk in het effect van de gekozen aanpak.

Als eerste krijgt u een beeld van de verhalen uit de drie deelgebieden waar de gebiedsmakelaars actief zijn (Noord, Midden en Zuid). De effecten van het proactief aanjagen in de aandachtsgebieden, de gebieden met een strategische en integrale opgave, zijn hierin verwerkt.

Vervolgens geven we inhoud aan de resultaten die de gebiedsgerichte thema's, Water, Bescherming, Marketing & Toerisme, Recreatieve Benutting en Duurzame Ontwikkeling tot nu toe hebben opgeleverd.

We sluiten af het Erfgoed Expert Team, de liniebrede samenwerking, het UNESCO-dossier, de verankering in beleid, de pilot gebiedsanalyse, de financiën en een doorkijk naar het nieuwe programma.

NOORD - De Ronde Venen en Stichtse Vecht

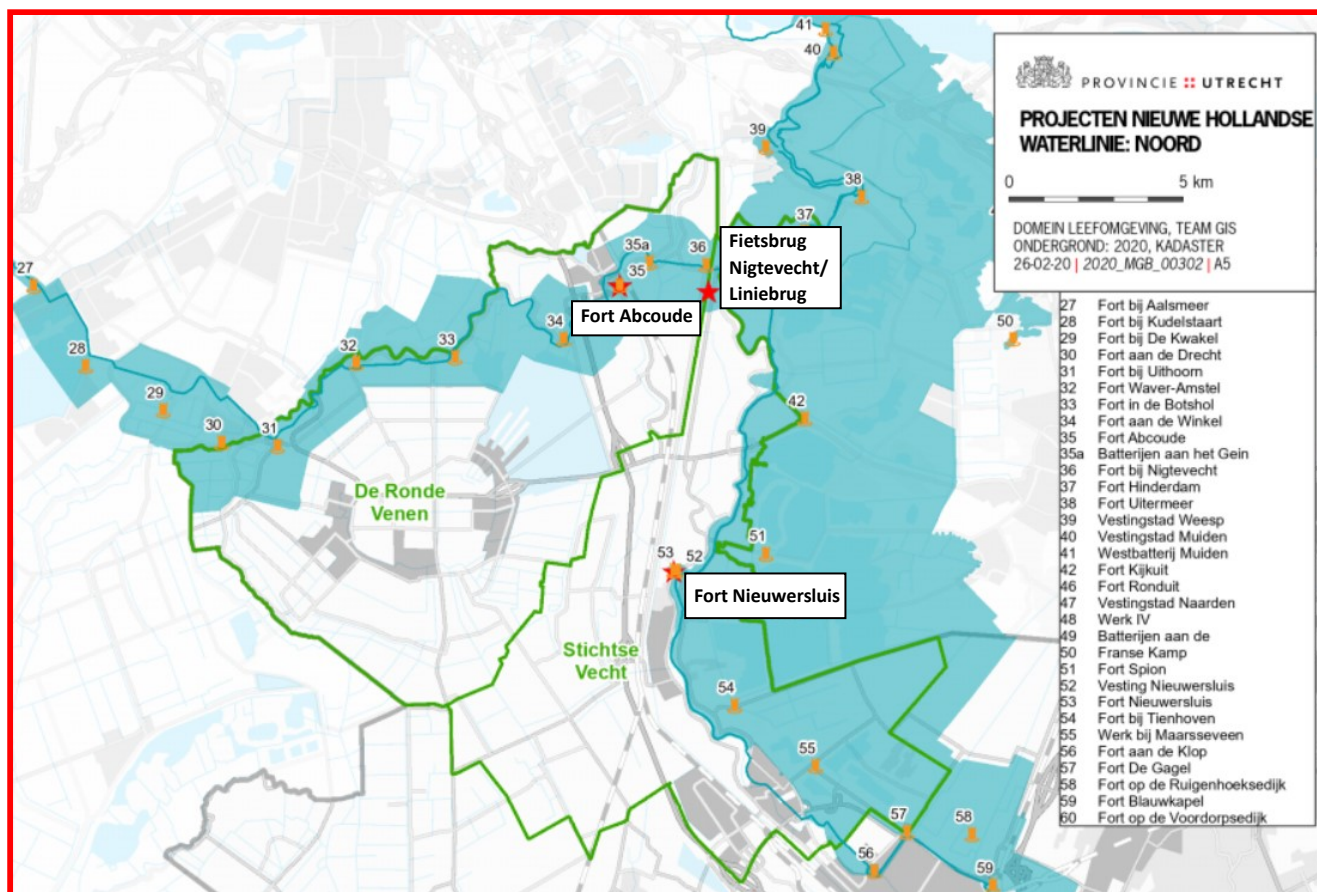
Het gebied Noord ligt in het landschap tussen de steden Utrecht en Amsterdam. Het grondgebied van de gemeente Stichtse Vecht en De Ronde Venen vormt een belangrijke schakel tussen deze grote steden. Het is een open landschap waar veel water aanwezig is en goed gerecreëerd kan worden. Daarmee is het ook belangrijk voor de leefomgeving van Utrecht en Amsterdam. Specifiek voor Stichtse Vecht is de Vecht met haar talloze buitenplaatsen. Voor De Ronde Venen is dat de verbinding met Amsterdam bij Abcoude en de veengebieden ten westen van de A2.

De gemeente De Ronde Venen startte in 2016 met hulp van de gebiedsmakelaar met beleids- en uitvoeringsprioriteit voor de Stelling van Amsterdam. De Raad stelde hierop in 2017 een ontwikkelingskader voor de forten van de Stelling van Amsterdam vast. Dit ontwikkelingskader geeft per fort aan wat de ontwikkelingspotentie is en is input voor de benodigde bestemmingsplannen.

Het proces voor het opstellen van dit ruimtelijk kader zorgde voor:

- betrokkenheid van beleidsafdelingen en een integrale visie van de gemeente;
- inbreng van kaders van de eigenaren Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer;
- voor inbreng van omwonenden en belanghebbenden rond ieder fort.

Draagvlak verenigd met inhoud leidt nu tot een goede ontwikkeling van de forten van de Stelling van Amsterdam.

★ : Uitgelichte opgaven van gebied Noord.

NOORD - De Ronde Venen en Stichtse Vecht

Erik van Tooren, gebiedsmakelaar van het programma NHW/SvA

Als gebiedsmakelaar Noord ben ik regelmatig in het gebied om gesprekken te voeren met ondernemers, eigenaren, particulieren, initiatiefnemers en gemeenten. Ook het waterschap is een belangrijke partij in dit gebied. Voor de gemeenten Stichtse Vecht en De Ronde Venen ligt nu de focus op het landschap. Hoe kunnen we de waarde van het linielandschap versterken én combineren met grote maatschappelijke opgaven als bodemdaling, energietransitie en klimaatadaptatie?

In 2016 startte ik met het versterken van het netwerk rondom de Stelling van Amsterdam. Er zijn forten ontwikkeld, maar er zijn ook veel projecten opgezet met de omgeving. Bijvoorbeeld het project V6, een methode om erfgoed bruikbaar, beleefbaar en herkenbaar te maken voor bewoners, gebruikers en recreanten. Bottom-up, bewoners en gebruikers bepalen zelf wat ze met het erfgoed in hun achtertuin willen en gaan aan de slag met steun van het V6-team.

Als gebiedsmakelaar Noord werk ik zowel aan de Nieuwe Hollandse Waterlinie als de Stelling van Amsterdam. Het werken aan de Stelling van Amsterdam heeft een mooie samenwerking gebracht met de provincie Noord-Holland met een goede uitwisseling tussen beide provincies. Dat is van belang voor praktisch samenwerken, kruisbestuiving op onderwerpen en van voor het dragen van eigenaarschap van gezamenlijk werelderfgoed.

Schoonmaakactie waterlinie Stichtse Vecht

Recreëren in de Waterlinie

Op weg naar duurzame exploitatie van Fort Nieuwersluis

Fort Nieuwersluis was eeuwen geleden een strategische locatie, want het maakte deel uit van zowel de Oude als de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het is een fort midden in de natuur, waar fazanten rondparaderen en het heerlijk wandelen is. En een fort met een bijzondere geschiedenis: hier was in de koude oorlog een commandopost van de Bescherming Bevolking, een hulpdienst bij atoomdreiging. Het is nu eigendom van Natuurmonumenten en gaat in 2020 de laatste fase in van de herontwikkeling. Dit na een jarenlang traject waarin het fort in fases ontwikkeld is.

De ontwikkeling van het fort in fases is een voorwaarde om tot resultaten te komen. Verbinding is hierbij het sleutelwoord. Waar eerdere trajecten stranden, lukte het nu wél. Successievelijk zijn de verschillende ruimtes en de buitenruimte in gebruik genomen, wat zorgde voor een geleidelijke organische groei. De verbinding zie je terug op verschillende vlakken. Eén van de huurders is bijvoorbeeld het aanspreekpunt voor alle huurders op het fort. Daarnaast 'ademt' het fort hospitality: een warme ontvangst is altijd gegarandeerd, er zijn plekken met een verschillende sfeer waar iedereen zich thuis kan voelen en de benadering is altijd persoonlijk.

De buurt verbonden

Ook de buurt is verbonden aan het fort, zo is er samenwerking met de nabijgelegen gevangenis, in de bediening van het fort staan mensen die re-integreren in de maatschappij. Tot slot is er aandacht voor de Oude Hollandse Waterlinie, de ontvangstruimte bevat bijvoorbeeld informatie over deze periode. De parkeerplaatsen zijn ontworpen in samenhang met de natuur en de vleermuizen door rekening te houden met de situering en het soort licht.

De aanpak op dit fort laat niet alleen zien hoe je duurzame exploitatie bereikt, maar ook hoe het verhaal van de linies verteld wordt en beleefbaar gemaakt. Zo is er de maandelijkse What's Hap, waar burgers en organisaties dit verhaal meekrijgen. De ontwikkeling van het fort in fases is een formule die we verder uitdragen.

Patrick van 't Riet, ondernemer op Fort Nieuwersluis

'Het is bij ons fort een oase van rust en natuur, waar de fazanten over de wallen paraderen en ijsvogels soms over de gracht scheren. Wij willen mensen hiervan laten genieten en organiseren verschillende activiteiten, maar het is best lastig om in the picture te komen. Gebiedsmakelaar Erik van Tooren zorgt ervoor dat we steeds meer in beeld komen. We hebben een uniek verhaal, want tijdens de koude oorlog werd dit fort gebruikt als commandopost door de Bescherming Bevolking. Bij atoomdreiging vanuit Rusland werden hulpverleners van die organisatie in een speciale beveiligde ruimte in het fort ondergebracht, zodat ze na een aanval overlevende burgers konden verzorgen.'

Lange eettafels

'De gebiedsmakelaar bracht ons onder andere in contact met het project SterkWater, een pop-up restaurant dat eind mei 2020 tien dagen neerstrijkt bij ons fort. Zij vertellen op een ludieke manier het verhaal van de waterlinie, maar ook van de functie van fort Nieuwersluis in de koude oorlog. Een superleuke manier om de gasten aan lange eettafels wat geschiedenis mee te geven. Ook hielp Erik subsidie te krijgen om de Bescherming Bevolking-ruimte in ere te herstellen en interactief te maken. Zo bereiken we ook de nieuwe generatie met ons unieke verhaal.'

Activiteiten op Fort Nieuwersluis.

Naar een totaalbeleving op Fort bij Abcoude

Fort bij Abcoude is het oudste fort van de Stelling van Amsterdam en een belangrijke schakel naar de NHW en de stad Amsterdam. Het ligt aan de rand van Abcoude, vlak naast woningen. Het fort is van Natuurmonumenten. Een eerder traject met potentiële ondernemers is gestrand en nu loopt een ontwikkeltraject met de ondernemers van Kool Geit Wolf gericht op een totaalbeleving van natuur, voeding en logeren. De ondernemers zijn gestart met een proefperiode die in 2020 moet leiden tot een huurcontract.

Bij dit traject zijn experts ingezet van het Erfgoed Expert Team, want het fort moest duurzaam geëxploiteerd worden en er was begeleiding nodig naar een huurcontract. Aandacht voor de bestaande vrijwilligers en verenigingen op het fort en voor de omwonenden was hierin belangrijk. Daarnaast moest de uiteindelijke exploitatie in harmonie zijn met de cultuurhistorie en de natuur. In de remise huizen bijvoorbeeld vleermuizen. Parkeren en de toegankelijkheid van het fort waren lastig, onder andere door de nabijheid van woningen. Samen met de Jeu de Boules-vereniging is een oplossing bedacht. De toegang is naar de andere kant van het fort verplaatst en de parkeerplaatsen komen bij de Jeu de Boules vereniging, zodat zij ze ook kunnen gebruiken.

Win-win

Dus win-win. Met een trekpuntje kan je vanaf de parkeerplaatsen het fort bereiken. Dit draagt weer bij aan de bijzondere beleving van dit fort. Als de onderneming in 2020 start is een belangrijke stap gezet in de verbinding met de stad Amsterdam en in bredere zin met de provincie Noord-Holland. Uit onderzoek van de provincie bleek de exploitatie op deze manier haalbaar, dus het fort kan dan op eigen benen staan: goed voor het verhaal en de beleving van de linies.

Marthijn Pool en Igor Sancisi, ondernemers op Fort bij Abcoude

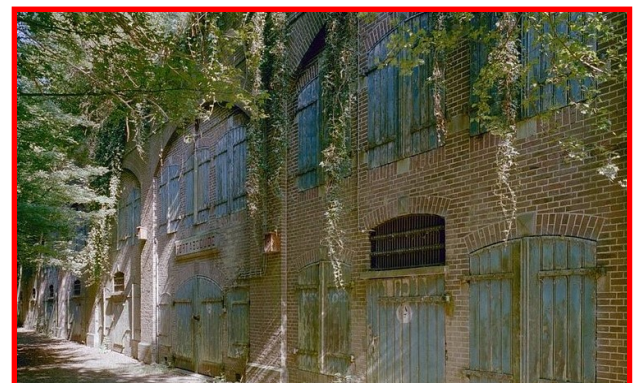
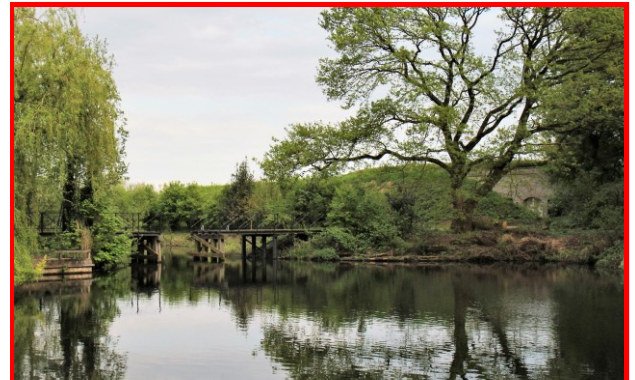
'Als nieuwe ondernemers op het Fort bij Abcoude openen we in de toekomst hier een herberg met restaurant, kamers, buitensuites en plekken voor lokale, duurzame ondernemers. Centraal staat 'barefoot luxury'; de ervaring van de luxe van puur natuur. We gaan met gasten langs de boeren, koken op vuur en maken ons eigen bier.'

Duurzaam erfgoed

'Gebiedsmakelaar Erik van Tooren begeleidt het proces en zorgde hij ervoor dat de haalbaarheid van onze plannen onderzocht werd. Het is een succesvolle samenwerking, omdat het programma de Nieuwe Hollandse Waterlinie en Stelling van Amsterdam een onafhankelijke partij is die streeft naar een duurzame toekomst van het erfgoed en daarbij de belangen van alle betrokken partijen inziet.'

Off-the-grid

'Door het onderzoek weten we dat de nieuwe functie van Fort bij Abcoude als herberg haalbaar is. Zo wordt het erfgoed in de toekomst toegankelijk en beleefbaar. Daarnaast wordt er met subsidie van de provincie onderzoek gedaan naar de ontwikkeling van off-the-grid duurzame buitensuites. Deze hebben de potentie om, naast het fort, ook op andere plekken duurzaam recreëren mogelijk te maken.'

Omgeving van Fort Abcoude.

Nigtevecht en Abcoude verbonden

Verscholen in het groen ligt Fort bij Nigtevecht aan een rustig weggetje bij het Amsterdam-Rijnkanaal. Het fort maakt onderdeel uit van de Stelling van Amsterdam. Grote delen van het in 1892 gebouwde fort zijn nog intact; fort, batterijen en liniedijk. Heel bijzonder zijn de twee gerestaureerde gebouwen waar de hefkoepels in stonden. De koepels zijn in 1940 helaas door de Duitsers afgevoerd en omgesmolten voor de productie van wapens. Het fort is nu in gebruik als gedenkplaats en in en rond dit fort staat de natuur centraal. Je kunt er bijvoorbeeld heerlijk wandelen. Alle reden om te zorgen voor meer recreatie rond dit fort, zodat meer mensen kunnen genieten van dit stukje militair erfgoed.

In 2019 is Fort bij Nigtevecht overgenomen door een nieuwe ondernemer die meer inspeelt op de recreatiebehoefte, vooral door een goed aanbod van goede horeca faciliteiten en oog heeft voor de duurzaamheid van het fort. Het Erfgoed Expert Team heeft advies uitgebracht en de provincie verleende een subsidie voor een duurzame installatie.

In 2019 is ook de fietsbrug Nigtevecht gerealiseerd. Hiermee is een belangrijke verbinding tot stand gekomen tussen Abcoude en Nigtevecht en zijn de provincie Utrecht en Noord-Holland verbonden. Het levert ook een extra verbinding op tussen de Stelling van Amsterdam en de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De fietsbrug die er nu ligt heet de Liniebrug. Een passende naam dus. Het heeft lange tijd geduurd voordat de fietsbrug er lag. De aanleiding was al in 2001 in stukken van de waterlinie terug te vinden, namelijk een belangrijke verbinding over het Amsterdam Rijn Kanaal die forten aan weerszijden met elkaar verbindt. Daarna is veel discussie geweest over de situering van de brug. Ook speelde een rol dat er meerdere betrokken partijen waren: twee gemeenten, twee provincies en Rijkswaterstaat. Uiteindelijk is de brug gerealiseerd in combinatie met de aanleg van een natuurgebied en faunapassages. En de fietsbrug werd direct druk gebruikt door fietsers en wandelaars, waardoor er een duidelijk merkbare verbetering van de recreatie aan weerszijden van de brug optrad. Ook heeft de fietsbrug het Lange Afstand Waterliniep pad mogelijk gemaakt.

Met het ensemble van fort en fietsbrug is een mooie gebiedsontwikkeling tot stand gekomen die de beleefbaarheid van de linies aanmerkelijk versterkt.

Liniebrug (fotograaf: Andrea Tersmitten).

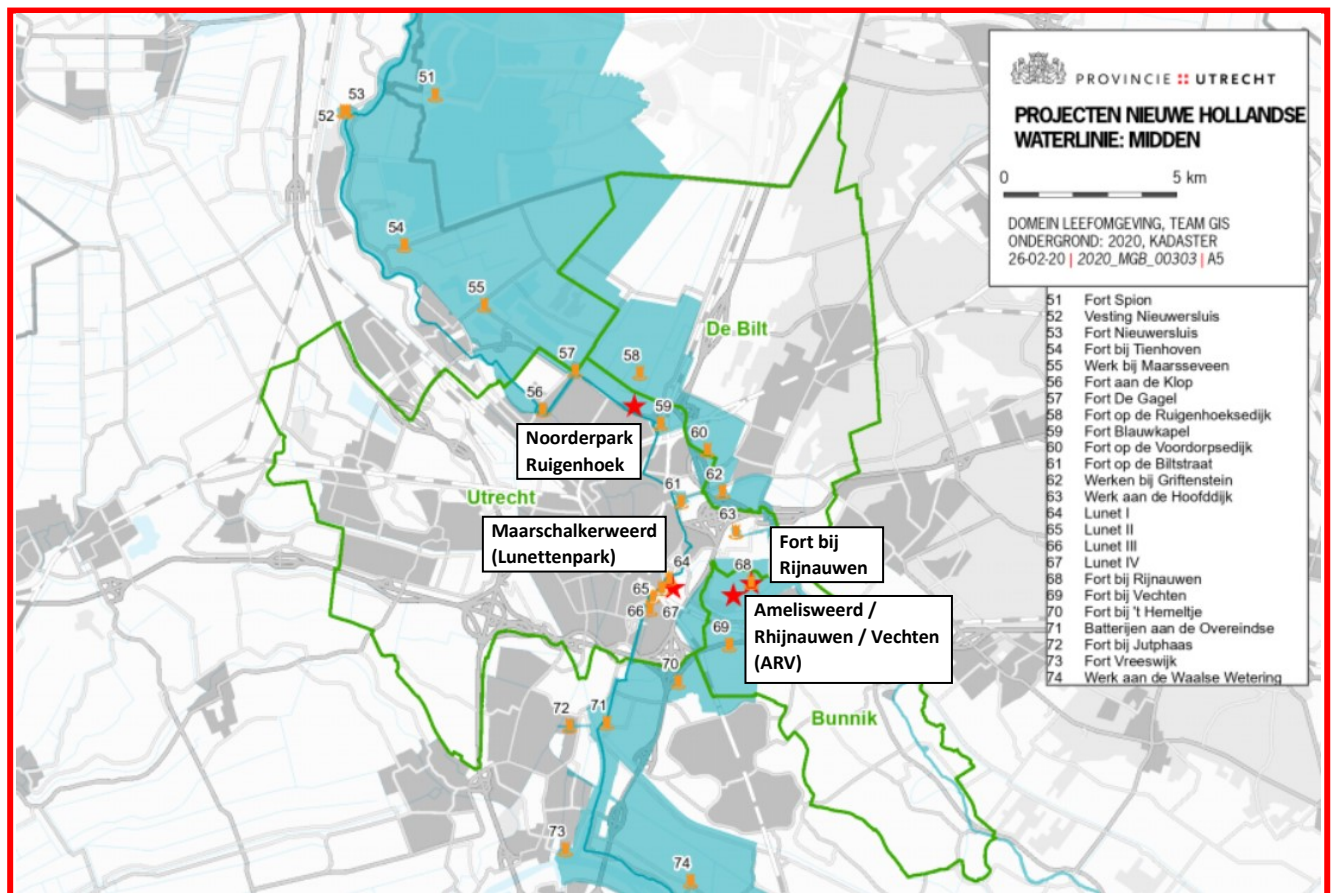

MIDDEN – Utrecht, Bunnik en De Bilt

De ruimteclaims rondom de stad Utrecht worden steeds complexer. Opgaven als mobiliteit, klimaat, energie, wonen, recreatie, natuur en cultuurhistorie vallen samen. Dit maakt het werk van de gebiedsmakelaar al even hoogdynamisch. Juist op plekken waar NHW & SvA en andere maatschappelijke opgaven elkaar raken heeft de NHW laten zien dat het de rol kan vervullen van aanjager van ruimtelijke kwaliteit. Voorbeelden zijn de inpassing van de Noordelijke Randweg Utrecht, Maarschalkerweerd en woningbouwlocatie Hessingterrein. Ook in Noorderpark-Ruigenhoek is veel bereikt in samenwerking en NHW-beleving en daar zijn we trots op. Naast de gebiedsaanpak is rond de stad Utrecht hard gewerkt aan de zichtbaarheid en beleefbaarheid van de NHW.

Combinatie NHW en recreatie

In dit gebied met een groot publieksbereik is de combinatie van NHW met routes, evenementen en gerichte marketing een gouden greep gebleken. Routes, zoals de Kinderroute Gagelsteede-Gagelbos of het Rondje Ruigenhoek, geven een extra dimensie aan het Waterlinielandschap voor alle leeftijden. Ook evenementen als de Utrechtse Waterlinie Wandeltocht, het pop-up restaurant SterkWater en de internationale urban race Pop in the City versterken de ervaring van de waterlinie-historie van dit gebied. Kunstuitingen als 'Ode aan het landschap van het Bunkerpad' (een gedicht aangebracht op drie bunkers) of 'Levende Linies' (kunstwerk op de tunnel onder de A12 bij Vechten) maken de omgeving fraaier en vergroten het bewustzijn bij passanten. Het publieksbereik en de betrokkenheid vanuit de samenleving zijn inmiddels groot.

★ : Uitgelichte opgaven van gebied Midden.

MIDDEN – Utrecht, Bunnik en De Bilt

Nicoline Hanny, gebiedsmakelaar van het programma NHW/SvA.

Nieuwsgierig naar de NHW begon ik in 2016 als gebiedsmakelaar, met vooral veel ervaring in het stedelijk gebied op zak. Mensen maken hun omgeving. Iedere dag mooi om te zien hoe de verschillende ingrediënten daarvan elkaar beïnvloeden: de inrichting, de organisaties, de mensen, het beleid en de uitvoering. En dat is in het NHW-gebied natuurlijk niet anders. Afgelopen vier jaar merkte ik dat de NHW vaak voor verrassingen zorgt. Bewoners van dit toekomstig Werelderfgoed die ineens beseffen dat 'het eigenlijk zoets is als wonen op de Chinese muur', een Lunet is ontwikkeld als parel van groen en rust in alle stadse hectiek en een Noorderpark-Ruigenhoek dat de NWH als belangrijkste identiteitsdrager kiest. Met nieuwe onderlinge samenwerking en draagvlak hebben wij hier een gebied op de kaart gezet wat stad en ommeland met elkaar verbindt, aan waarde wint door het mee te nemen bij aanpak van de Noordelijke Randweg Utrecht en oproept tot gezond bewegen. Een voorbeeld van opgavegericht werken waar ik trots op ben, met de NHW als aanjager van ruimtelijke kwaliteit.

De samenwerking van velen bij het verzilveren van NHW-erfgoed 'in de achtertuin' maakt mij blij. Een synergie in erfgoed, groen en hoogstedelijke dynamiek kan een integrale meerwaarde geven aan elke gebiedsontwikkeling, zo heb ik mogen meemaken de afgelopen periode.

Opening kinderroute Gagelbos

Inlooppiddag Noorderpark Ruigenhoek

STRIK UTRECHTS PROGRAMMA NHW '16-20

De grootste achtertuin van Utrecht in Noorderpark-Ruigenhoek

Noorderpark-Ruigenhoek is een bijzonder (natuur)park aan de noordkant van Utrecht, tussen Overvecht en Groenekan. De waterlinie-elementen (forten, bunkers, loopgraven), de vele waterpartijen en de prachtige vergezichten zijn schatten die het Noorderpark-Ruigenhoek onderscheiden van andere parken in Utrecht. Dat zo vlak bij de stad zoveel ruimte is voor sporten, spelen en ontspannen in een UNESCO-waardig en prachtig afwisselend Waterlinielandschap, is nog lang niet door iedereen ontdekt. Dat vroeg om actie!

Gebiedsproces

In 2016 startten de vijf gebiedspartners, gemeenten De Bilt en Utrecht, Staatsbosbeheer, Recreatieschap Stichtse Groenlanden en de provincie Utrecht, een gebiedsproces om het gebied beter te benutten. Een projectleider en een gebiedsmakelaar van de provincie Utrecht fungeerden daarbij -door alle partijen gedragen- als aanjagers en trekkers in het samenwerkingsproces. Insteek was om de kracht en NHW-identiteit vanuit het gebied meer te benutten en de fysieke en sociale verbindingen naar de omliggende woongebieden te versterken. Hiervoor is een uitgebreid participatieproces opgestart met betrokken bewoners, organisaties, ondernemers en initiatiefnemers. Zij speelden een belangrijke rol in dit proces en toonden veel betrokkenheid met wensen en ideeën, dilemma's, knelpunten en heel veel energie.

Meer geloof in het gebied

Het vastgestelde toekomstperspectief gaf een richtlijn om met concrete initiatieven van de belanghebbenden en gebiedspartners beweging te creëren in het gebied en te zorgen voor meer activiteiten en bekendheid. De NHW wordt nu gebruikt als aanjager van ruimtelijke kwaliteit en als identiteitsdrager van het gebied, bijvoorbeeld in het nieuwe gebiedslogo. Er is meer geloof gekomen in het gebied Noorderpark-Ruigenhoek als uitloper voor het stedelijk gebied en haar bewoners en organisaties. Ook zijn er meer verbindingen met omliggende woongebieden en de daar werkende en wonende burgers en organisaties. Met wandelroutes en educatieve trajecten in Overvecht, maar ook met de ontwikkeling van de Noordelijke Randweg Utrecht. Er zijn nieuwe bij het gebied passende evenementen gekomen zoals Pop in the City en de Utrechtse Waterlinie Wandeltocht. Financieel zijn op microniveau pilots gestart met crowdfunding en particuliere investeerders bijvoorbeeld om bunkers te benutten als opslagruimte of als slaapplek. Op macroniveau zijn in bredere context afspraken gemaakt met partijen over het beheren van de recreatiegebieden.

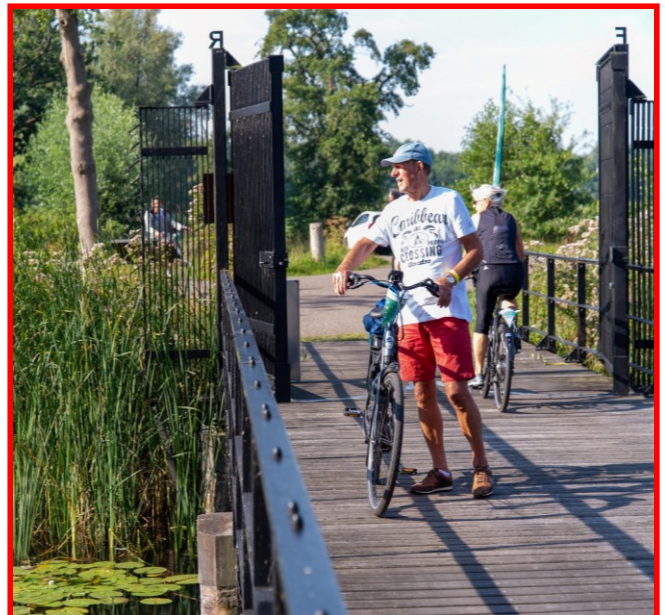
Kees de Lange, accountmanager bij Staatsbosbeheer.

'De NHW opent harten

Het proces in dit gebied begon eigenlijk pas te stromen toen het programma Nieuwe Hollandse Waterlinie in beeld kwam. Het helpt om de harten van mensen te openen, want ze willen die karakteristieke identiteit en iconische forten in hun leefgebied. Dan heb je een charmante ingang en is het veel makkelijker om verschillende processen en partners aan elkaar te verbinden.

Partijen bij elkaar

De gebiedsaanpak vond ik een voorbeeld van hoe je zo'n proces op moet zetten. De gebiedsmakelaar wist alle partijen bij elkaar te krijgen en vooral te houden en nu boeken we resultaten. Er ligt een bestuurlijk vastgesteld ontwikkelkader voor het hele gebied met het Toekomstperspectief. Er is op allerlei vlak samenwerking gezocht, van vergunningverlening, evenementen en beheer tot ontwikkeling van horeca, twee poorten om het gebied toegankelijker te maken, goede parkeerplekken voor fietsen en leuke wandelroutes zoals Rondje Ruigenhoek. En denk ook aan de verbinding met omringende ontwikkelingen, zoals de Noordelijke Randweg Utrecht en Samen voor Overvecht.'

Met de fiets naar Fort bij Ruigenhoek.

Klimaat aan zet op fort Ruigenhoek

Op een onbewoond eiland vlakbij Utrecht en De Bilt ligt Fort Ruigenhoek. Dit fort is eigendom van Staatsbosbeheer en ligt in het Noorderpark-Ruigenhoek. Het fort bij is voor velen bekend als één van de locaties van Tweekt, het jaarlijkse kunstenfestival voor alle leeftijden. Onderdeel van de ontwikkeling van Noorderpark-Ruigenhoek is het fort een nieuwe bestemming en identiteit te geven met een onderscheidend thema dat mens en omgeving inspireert en verbindt: klimaat. Daarmee is Fort Ruigenhoek als Klimaatfort niet alleen een nieuw symbool van de gezamenlijke verdediging van onze leefomgeving, maar tegelijkertijd een icoon voor alle instituten en organisaties in de regio, die zich dagelijks bezighouden met het weer en het klimaat.

Gedragen idee

De eigenaar Staatsbosbeheer heeft een verkenning gedaan voor de ontwikkeling tot Klimaatfort. Dit deed zij met de provincie Utrecht, de gemeente De Bilt, omwonenden, gebruikers en vertegenwoordiging van instituten en organisaties die in de regio van het fort werken. Het gedragen idee is opgenomen in het toekomstperspectief Noorderpark-Ruigenhoek (2018).

Klimaatnetwerk

Met ondersteuning van de provincie (financieel en kennis via het Erfgoed Expert Team) is de afgelopen jaren veel geïnvesteerd in onderhoud en herstel van gebouwen. Gelijktijdig werkt Staatsbosbeheer samen met gemeente De Bilt en met ondersteuning van de provincie Utrecht (financieel en met kennis) aan de uitvoeringsplannen en de opbouw van een klimaatnetwerk. Zo krijgt het fort een duurzame toekomst. Tweekt krijgt dit jaar een klimaatthema mee, zo krijgt 'placemaking' op het fort vorm. Stapsgewijs krijgt de ontwikkeling van het fort steeds meer diepte. Dat is soms lastig want er spelen veel belangen, alleen al op het gebied van financiën, natuur en cultuurhistorie. Bovendien raakt het veel maatschappelijke vraagstukken, zoals woonkwaliteit en verkeersveiligheid.

Ontwikkeling van een fort in deze omgeving doet een beroep op vindingrijkheid en integraal denken. Ook vraagt het om samenwerking tussen partijen, zoals overheden, terrein behorende organisaties en bewoners. Dat is niet altijd eenvoudig, maar het is wel nodig. Het kan uiteindelijk een mooi resultaat opleveren.

Kees de Lange, accountmanager bij Staatsbosbeheer.

'Bij de herbestemming van Fort Ruigenhoek als klimaatfort gebruiken we de symboliek van de waterlinie. Net als de Nieuwe Hollandse Waterlinie ons beschermde tegen vijanden uit het oosten, beschermt het klimaatfort ons tegen de huidige klimaatdreigingen. Op het fort komen klimaatactiviteiten. Kennisinstituten zijn ook enthousiast en willen hier vergaderen en kennis delen.'

Goed woon- en leefklimaat

'Uiteindelijk werkt de Nieuwe Hollandse Waterlinie mee aan een veel bredere ontwikkeling. Een grote stad als Utrecht heeft een goed woon- en leefklimaat nodig, dus we moeten de ruimte zo gaan inrichten dat de omwonenden, ook van Overvecht, makkelijk naar Noorderpark Ruigenhoek gaan waar Fort Ruigenhoek deel van uitmaakt. De basis voor de samenwerking met relevante partners is nu gelegd.'

Families die fort bij Ruigenhoek ontdekken.

Amelisweerd-Rhijnauwen-Vechten (ARV)

Het gebied Amelisweerd-Rhijnauwen-Vechten (ARV), nabij Utrecht, Bunnik en het Utrecht Science Park (USP) is een van de meest waardevolle én meest intensief gebruikte delen van het landelijk gebied in onze provincie. Sterk beeldbepalend in het gehele ARV-gebied, naast de landgoedkwaliteiten, is de Nieuwe Hollandse Waterlinie, die juist hier de Romeinse Limes 'kruist'. Vanzelfsprekend dragen de verschillende horecagelegenheden en musea in het gebied ook bij aan de grote aantrekkingskracht.

Aanpak met partners en omgeving

In en rond het ARV-gebied lopen veel beleids- en uitvoeringstrajecten en initiatieven. Die moeten goed op elkaar afgestemd worden, om te voorkomen dat kansen worden gemist of knelpunten ontstaan. Het ARV-gebied is aantrekkelijk én kwetsbaar. Daarom besloten provincie en gemeenten Utrecht en Bunnik in oktober 2018 nauwer samen te werken. De NHW-gebiedsmakelaar en ARV-projectleider van de provincie Utrecht fungeerden daarbij -door alle partijen gedragen- als aanjager en trekker in het samenwerkingsproces. Dit leidde tot een plan van aanpak met de kernwaarden, ambitie en uitgangspunten voor de samenwerking. Daarnaast zijn afspraken voor concrete projectideeën gemaakt. Dit sluit aan bij de samenwerking vanuit het Pact van Ruigenhoek in vijf aandachtsgebieden in de provincie, waar ARV er één van is. De NHW is zo één van de dragers en aanjagers voor ruimtelijke kwaliteit in het gebied.

Platform

De ARV-gebiedssamenwerking komt niet in de plaats van eigenstandige trajecten. Het is bedoeld als platformfunctie die meerwaarde biedt door waar nodig tot betere afstemming te komen. Vanuit de NHW is in de ARV-samenwerking veel aandacht besteed aan parkeren en het NHW-erfgoed rond de reconstructie van de N411. Ook pakten we samen het tunneltje onder de A12 bij Vechten aan. De beleefbaarheid van erfgoed verbeterde daardoor en we bevorderden tegelijkertijd de veiligheid en leefbaarheid. Ook ondersteunde de provincie de gemeente Bunnik bij het restaureren van twee tankversperringen in het gebied. Het gaat hierbij om het herleven van een stukje geschiedenis van de NHW.

Maïke van der Maat, medewerker recreatie en toerisme gemeente Bunnik

'De gebiedsaanpak vanuit het programma werkt heel goed. Een kunstproject leidde bijvoorbeeld tot een betere verkeersveiligheid en beter groenbeheer bij het tunneltje bij fort bij Vechten. Het programma NHW & SvA wilde een kunstwerk aanbrengen op de tunnel, om zichtbaar te maken dat het hier om een knooppunt van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Limes gaat. Gebiedsmakelaar Nicoline Hanny zorgde ervoor dat relevante partijen aan tafel kwamen, waarop de gemeente Bunnik met Rijkswaterstaat zorgde voor verlichting in de tunnel en een drempel in de weg en ook het hoge gras en de overhangende takken worden nu periodiek gemaaid en gesnoeid. De verkeersoverlast door het afsluiten van de tunnel duurde ook maar kort, omdat alle partijen betrokken waren. Zo plus je alles op!

Het Bunkerpad

'Het Bunkerpad is een ander voorbeeld. Dit initiatief zorgt voor een mooie verbinding tussen het fort bij Vechten en fort bij Rhijnauwen. Het afstemmen tussen verschillende overheden was hier de grote uitdaging, want de gemeente Utrecht en RWS zijn eigenaar van de gronden, terwijl de gemeente Bunnik de vergunningen verstrekt en de provincie de subsidies. Doordat de gebiedsmakelaar de partijen bij elkaar bracht lukte het.'

Onthulling kunstwerk tunnel Vechten & Fort bij Vechten.

Verborgen geheimen en natuurlijke magie in Fort bij Rijnauwen

Onder de rook van de stad Utrecht in het populaire Amelisweerd ligt Fort bij Rijnauwen: 31 hectare groot met maar liefst 55 monumentale gebouwen. Een plek waar cultuur en natuur nauw met elkaar verbonden zijn. Een plek waar je vandaag de dag heen gaat voor de rust en natuurlijke rijkdom, maar ook voor culturele inspiratie en verhalen over het militair verleden.

Natuur en cultuurhistorie

Om het fort UNESCO-waardig en duurzaam voor de toekomst te behouden en te beschermen, wil eigenaar Staatsbosbeheer vanuit de huidige natuur- en cultuurhistorische waarden het fort een plek en betekenis geven in de samenleving. Met steun van de provincie (financieel en kennis via het Erfgoed Expert Team) is de afgelopen jaren veel geïnvesteerd in onderhoud en herstel van gebouwen. Ook werkte Staatsbosbeheer, ondersteund door de provincie en met inzet van EET een ontwikkelplan uit: 'Verborgen geheimen en natuurlijke magie'. De opbrengsten uit exploitatie en activiteiten dragen bij aan de instandhouding van het fort, waarbij de exclusiviteit van het fort centraal staat.

Een parel

Staatsbosbeheer, provincie Utrecht en gemeente Bunnik werken nauw samen bij de ontwikkeling van Fort bij Rijnauwen. Dit gebeurt ook met vrijwilligers en in openheid naar de omgeving. Gemeente Utrecht is een logische afstemmingspartner. Hiervoor wordt ook het samenwerkingsverband ARV benut. Als provincie hebben we belang bij een goede en duurzame ontwikkeling van het grootste fort van de NHW. Het is een parel van de NHW, vlakbij de stad Utrecht met daardoor een groot publieksbereik en het Pop-up Museum Oud-Amelisweerd en het Waterliniemuseum.

Vervolg

De provincie blijft betrokken bij de uitvoering van de plannen voor het fort. Komende tijd worden daarin grote stappen gemaakt. Vrijwilligers ontwikkelen fortexpedities, naast het bestaande aanbod van rondleidingen. Kennis en cultuur krijgt ruimte op het fort door kennisinstellingen, lokale bedrijven en organisaties welkom te heten in enkele ruimten op het fort voor kleinschalige bijeenkomsten en workshops.

Christine Meeusen, projectleider bij Staatsbosbeheer

'In 2015 startten we aan de enorme klus om het achterstallig onderhoud aan de vele monumentale gebouwen van Fort bij Rijnauwen weg te werken. Tegelijk gingen we samen met het programma NHW en partners aan de slag met de ontwikkeling van het fort. Met Nicoline Hanny, gebiedsmakelaar bij het programma, beslisten we om eerst in te zetten op 'laaghangend fruit'. De toiletten zijn bijvoorbeeld snel opgeknapt, want dat kon je bezoekers niet meer aandoen. Daarna kwam er een businessplan voor de exploitatie van het fort. We hebben toen veel gehad aan Erfgoed Expert Team van het programma. Zij vonden dat het nog ontbrak aan 'smoel'. En je wilt wel dat een aantrekkelijke samenhangend programma waar mensen op af komen en waar ook duidelijke keuzes zijn gemaakt.'

Verborgen geheimen

'Vanuit het thema 'verborgen geheimen en de natuurlijke magie' ontwikkelen we nu het fort zo, dat het past bij de kwetsbaarheid en de unieke natuur- en cultuurhistorische waarden van fort en omgeving. Het gekozen thema blijkt een schot in de roos en is in de dagelijkse praktijk heel bruikbaar, bijvoorbeeld bij een magische lichtjestocht of één van de nieuwe familie-expedities, waarbij ze leren over de verborgen geheimen van vleermuizen.'

Werkzaamheden Fort bij Rijnauwen. (fotograaf: Fred Mijnten)

Waterlinie-identiteit in Maarschalkerweerd (Lunettenpark)

Tot 2040 groeit het aantal inwoners van de stad Utrecht naar 450.000. Het is een uitdaging daarnaast ook genoeg aangename en groene plekken in de stad te maken, om elkaar te ontmoeten, te sporten en te recreëren en de stad meer klimaatadaptief te maken. Maarschalkerweerd aan de oostkant van Utrecht is zo'n plek. Het is ook een gebied waar de hoogstedelijke dynamiek verweven is met het waterlinie-erfgoed.

Aanpak met partners en omgeving

Dit alles vraagt om een samenhangend lange termijn perspectief voor het gebied. Maarschalkerweerd heeft voor Utrecht al een belangrijke rol op sportief gebied, maar kan daarnaast beter benut worden voor recreatie, erfgoed (de vier Lunetten), natuur en nieuwe vormen van sport. Daarnaast biedt het gebied vooral bij stadion Galgenwaard en omgeving station Lunetten ontwikkelkansen voor wonen, werken en voorzieningen. Afgelopen periode werkte de gemeente Utrecht samen met partners waaronder provincie Utrecht en burgers aan het concept Ontwikkelperspectief Maarschalkerweerd waar college en raad van de gemeente Utrecht begin 2020 over besluiten. De komende tijd start stapsgewijs de uitvoering, wordt bekendheid gegeven aan het gebied en wordt de visie op het gebied waar nodig verdiept.

Werelderfgoed, dynamiek én groen

Vanuit NHW onderzochten we hoe de vier Lunetten kunnen functioneren als aanjager van ruimtelijke kwaliteit in het gebied. Deze bouwsteen is opgenomen in het ontwikkelperspectief en vormde een basis voor het plan van het Lunettenpark van 70 hectare groot, waarin de NHW centraal staat. Het Lunettenpark is hét gebied waar cultureel militair werelderfgoed, de stedelijke dynamiek en buitengebied samenkomen. Zo zorgde het pop-up restaurant SterkWater in 2019 met steun van de provincie op Lunet II voor een prachtige sfeer en voor nieuwsgierigheid naar het gebied en de historie.

Doorkijk

We werken de plannen de komende tijd verder uit, mogelijk versterkt door de Erfgoed Deal. Gemeente en provincie Utrecht/het programma NHW trekken hierin samen op. Met financiële ondersteuning uit AVP wordt bij Lunet 1 en 2 gestart met het terugbrengen van de cultureel-historische landschapsonderdelen, verbetering van groene en landschappelijke en ecologische waarden en het verplaatsen van de huidige en het aanleggen van nieuwe wandelpaden.

Marianne Mantel, gebiedscoördinator gemeente Utrecht

'Maarschalkerweerd is nu vooral een sportgebied. Dat is jammer, want het heeft veel potentie: voor onder andere recreatie, groen en erfgoed. De vier Lunetten zijn mooie forten van de waterlinie midden in het gebied, maar sporters joggen er ongemerkt voorbij, omdat ze verstopt zitten achter het groen.'

Een brede blik

'De uitdaging is om hier een mooi groen en toegankelijk gebied van te maken, met wandel- en fietsroutes, horeca, recreatie en zichtbare en toegankelijke forten. Gebiedsmakelaar Nicoline Hanny kijkt niet alleen met een erfgoedblik, maar veel breder. Haar insteek is een gebied ontwikkelen met ruimtelijke kwaliteit en karakter door het zichtbaar en beleefbaar maken van het mooie militaire erfgoed.'

Een goede balans

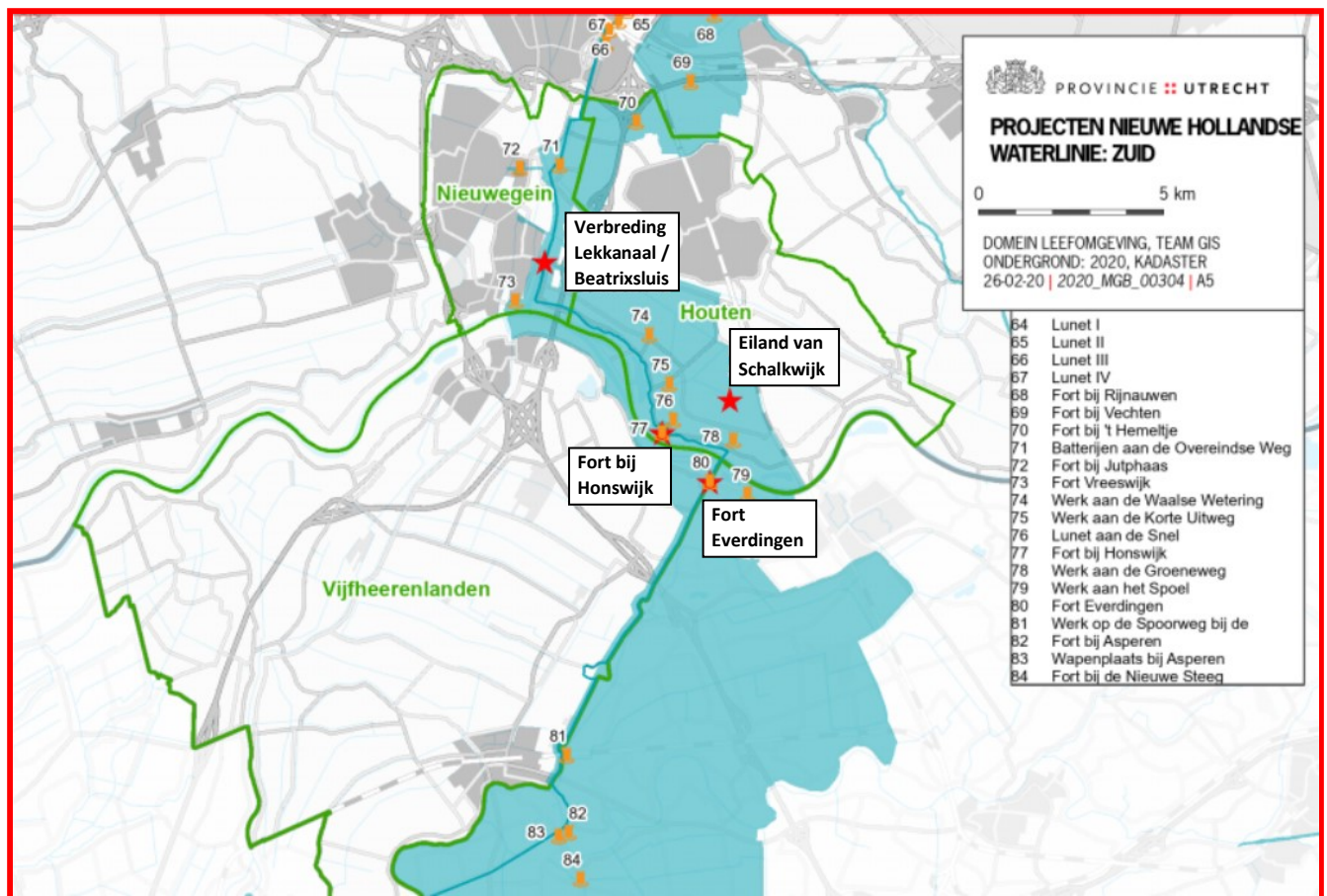
'We maken dus steeds afwegingen: gaan we voor de bomen of halen we ze weg, zodat je de Lunetten beter ziet? Het samen met alle partijen een goede balans vinden is hier de uitdaging. Ik ben heel blij dat Nicoline de partijen ook helpt alles goed met elkaar in verband te bekijken en aan te pakken.'

Kaart Maarschalkerweerd.

ZUID – Houten, Vianen en Nieuwegein

Ook in het zuiden bepaald de hoge dynamiek rondom de stad Utrecht grotendeels de agenda. De druk op de ruimte is groot. Opgaven voor woningbouw en mobiliteit in Laagraven bijvoorbeeld, initiatieven voor zonnevelden en verschillende dijkversterkingstrajecten. Dit vraagt om goede afstemming zowel intern binnen de provincie als extern met verschillende initiatiefnemers. De stelling van Honswijk wordt gezien als een van de parels van de waterlinie, met fort Honswijk en Everdingen als de Wachters aan de Lek als kroonstukken. Daarnaast ligt het unieke bouwwerk de Plofsluis in deze regio. Niet voor niets wordt dit gebied gezien als een recreatiezone van regionale en (inter)nationale waarde. Om die reden wordt er ook stevig ingezet op de beleefbaarheid en de bereikbaarheid van (verschillende bestemmingen binnen) de NHW. De nominatie voor werelderfgoed genereert veel (media)aandacht en maakt veel energie los. De samenwerking met de verschillende partijen zoals gemeenten, waterschappen, staatsbosbeheer, particuliere eigenaren en lokale initiatiefnemers en belangenverenigingen loopt goed. De NHW wordt gezien als een belangrijke vestigingsvoorwaarde, een goede basis voor city/ regio-marketing en een economische kans.

★ : Uitgelichte opgaven van gebied Zuid.

ZUID – Houten, Vianen en Nieuwegein

Stephanie van Schaik, gebiedsmakelaar van het programma NHW/SvA

Vanaf de start van het programma ben ik actief als gebiedsmakelaar Zuid. Daarvoor werkte ik voor de kantorenaanpak van de provincie Utrecht. Van vaak lelijke lege kantoorpanden in de stad naar prachtige leegstaande forten in het buitengebied. Maar de forten zijn vaak onbekend en de ontwikkeling ervan minstens zo complex. Daarnaast speelt het strategisch landschap en het watermanagement een belangrijke rol. Het verbinden van partijen en opgaven; dat is waar ik gelukkig van word.

Waterlinie versterkt stad en onderneming

De uitdaging in Zuid is toch wel de verbinding met de stad. Het benutten van de waterlinie als ruimtelijke kwaliteit voor het stedelijke gebied en basis voor een onderneming en omgekeerd de verstedelijking/ het ondernemerschap benutten om de kwaliteiten en behoud van de waterlinie nog verder te versterken. De verrassing is hoe de verbreding van het Lekkanaal, dat werd gezien als een bedreiging voor de UNESCO-status, nu een voorbeeld project is van hoe je zorgvuldig met erfgoed omgaat bij grote infrastructurele projecten. Een voorbeeld waar zelfs de vertegenwoordigers van ICOMOS van onder de indruk waren.

De verplaatsing bijwonen van een kazemat die 1.2 miljoen kilo weegt was ook oprecht indrukwekkend. Erfgoed verbindt en geeft identiteit aan een gebied, dat is wat ik in de afgelopen vier jaar heb ervaren.

Verplaatsing kazemat

Soldaten op fort

Eiland van Schalkwijk, het gebiedsproces

Dit deel van het Eiland van Schalkwijk, waar de Lekdijk en de waterlinie elkaar kruizen, spelen cultuurhistorische opgaven, natuur- en waterveiligheidsopgaven, recreatie-ambities en verkeersopgaven. Samen met Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden, de gemeenten Houten en Nieuwegein en Rijkswaterstaat grijpt de provincie het moment van de dijkversterking aan om de opgaven met elkaar te combineren in een gebiedsgerichte aanpak. Met de dijkversterking als leidend project. 12 maart 2020 komen de bestuurders bijeen om de samenwerkingsovereenkomst voor dit dijktraject te ondertekenen.

Wat heeft een dijkversterkingsproject en de Nieuwe Hollandse Waterlinie met elkaar te maken? Heel veel wanneer:

- het unieke dijklandschap het cultuurhistorische landschap van de waterlinie kruist
- een fort direct onderdeel is van de primaire waterkering
- een inlaatsluis bij een vorige dijkversterking is verdwenen en de wens is deze terug te brengen
- de bereikbaarheid van een fort een uitdaging is en de toegangsweg over de dijk loopt die wordt versterkt

Juist in dit deelgebied, een van de zeven trajecten van de Sterke Lekdijk, komen de opgave van de dijkversterking en de Nieuwe Hollandse Waterlinie bij elkaar. Dit deel van de waterlinie wordt gezien als de parel van de NHW, omdat alle drie de universele waarden van het erfgoed terug te zien zijn in het landschap; en openluchtmuseum. Het gebied is in de onderzoeken van Utrecht Buiten ook aangewezen als potentieel nieuw lcoongebied voor recreatie. Tegelijkertijd is rust een van de belangrijkste waarden van het gebied en vragen bewoners en ondernemers uit het gebied om samenhang tussen de ontwikkelingen en investeringen. Op het Eiland van Schalkwijk wordt ingezet op uitnodigingsplanologie, maar op en rond de dijk spelen juist de door de overheid gestuurde ontwikkelingen. Genoeg aanleiding voor de betrokken partijen om voor dit dijktraject in te zetten op een gebiedsgerichte aanpak, gebruikmakend van het momentum dat de dijkversterking creëert.

Activiteiten in de omgeving.

Eiland van Schalkwijk.

Verbreiding Lekkanaal, Beatrixsluis

Het Lekkanaal vormt de belangrijkste rechtstreekse hoofdvaarwegverbinding tussen de havens van Rotterdam en Amsterdam. Verbreiding van het Lekkanaal en de bouw van een 3e sluiskolk waren noodzakelijke ruimtelijke ingrepen. Medio 2013 werd echter duidelijk dat uitvoering van de plannen een bijzonder negatief effect zou hebben op de nominatie voor de werelderfgoedstatus van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Nu is het een voorbeeldproject van een grote infrastructuurle opgave waar zorgvuldig is omgegaan met de erfgoedwaarden. Het meest opvallende van de afspraken is het verplaatsen van drie kazematten en een sluis, die als object trouvé (gevonden voorwerpen) weer teruggeplaatst zijn in het landschap.

De provincie zet zich vanaf 2013 in om met alle betrokken partijen tot inrichtingsafspraken te komen met daarin:

- een zo optimaal mogelijke inpassing van de Nieuwe Hollandse Waterlinie;
- versterking van de (beeld)kwaliteit van bedrijvenpark Het Klooster;
- verbetering van de recreatieve infrastructuur en beleving van het gebied voor wandelaar en fietser;
- versterking van de natuurwaarden in de hele noord-zuidverbinding.

Binnen de tijd met oog voor erfgoed

Vlak voor de start van het programma NHW zijn inrichtingsafspraken vastgelegd in een aanvullende bestuursovereenkomst tussen rijk, gemeente en provincie. De provincie gaf een half miljoen subsidie vanuit het Integraal Gebiedsprogramma. De gebiedsmakelaar begeleidde de afspraken tussen RWS, de gemeente Nieuwegein, de aannemer en de omgeving tot de oplevering van het project in augustus 2019. Het project is een voorbeeld, omdat het binnen de tijd en het budget en met weinig bezwaar is opgeleverd en er zeer zorgvuldig is omgegaan met erfgoed.

Spektakel

Op 22 februari 2017 werd de eerste kazemat verplaatst onder toezicht van zo'n 2.000 belangstellenden. Het was een groots spektakel; het enorme bouwwerk van maar liefst 1.2 miljoen kilo is 150 meter zijwaarts verplaatst. Een dergelijke verplaatsing was nieuw voor Nederland. Het gebied biedt nu een unieke beleving van de waterlinie doordat de kazematten en de sluis die eerder grotendeels onder de grond of onder water lagen nu zichtbaar in het landschap liggen. Omdat het project zo succesvol was heeft RWS opdracht gegeven aan professor Ernst ten Heuvelhof (TU Delft) en de Kwinkgroep om een evaluatie uit te voeren. Wat onder andere uit deze evaluatie naar voren komt is dat "concepten (zoals het object trouvé) hielpen betekenis te geven, enthousiasme op wekken en houvast boden."

Anko Grootveld, omgevingsmanager bij Rijkswaterstaat

'De aanleg van de derde kolk van de Beatrixsluis was een mega-klus, waarbij heel veel partijen samenwerkten. Het is allemaal best voorspoedig gegaan. De succesformule was dat we de waarden van de andere partijen eveneens belangrijk vonden en er iets voor over hadden. Ook met daden, we co-financierden zaken waar we niet direct zelf belang bij hadden. Het terugleggen van de kazematten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie is een voorbeeld daarvan. Ik denk dat de drie enorme kazematten die nu mooi teruggelegd zijn in het landschap als objects trouvé, anders gewoon kapot geknepen waren. Ze wegen tonnen, lagen enorm in de weg en het was een operatie op zich om ze te verplaatsen.'

Erfgoed, mobiliteit én recreatie

'Stephanie had een grote rol hierin. Door haar hoge ambitie was er oog voor erfgoed, maar ook voor bijvoorbeeld recreatie. Langs de kazematten liggen nu wandelpaden bijvoorbeeld. We hebben goed doordacht hoe we opgaven als mobiliteit, de doorstroming van het scheepverkeer, konden verbinden met andere opgaven. Het was niet altijd eenvoudig, maar Stephanie hield partijen bij elkaar en trad op als intermediair bij conflicten.'

Werkzaamheden Beatrixsluis.

Fort Honswijk, de parel van de Waterlinie

Al vanaf 1840 staan fort Honswijk en Everdingen als wachters aan beide zijden van de Lek om het lekacces te verdedigen. De Lek was een zwak punt in de verdedigingslijn van de inundatievelden van de NHW die vroeg om een krachtig antwoord. Dat was dit fortenduo! In 2016 heeft de gemeente Houten fort Honswijk gekocht van het rijk. En sindsdien staat de gemeente aan de lat voor het vinden van een passende bestemming voor dit prachtige fort; een complexe opgave.

Het ontwikkeltraject van fort Honswijk kende de nodige tegenslagen, met als dieptepunt 2017. Toen verwierp de raad het toenmalig ontwikkelplan. Voor de provincie spelen niet alleen erfgoedbelangen op fort Honswijk. Het fort maakt ook onderdeel uit van Natuur Netwerk Nederland en huisvest een grote populatie vleermuizen. Met steun van de provincie (financieel en kennis via het EET) is er de afgelopen jaren veel geïnvesteerd in onderhoud en herstel van gebouwen en het openbaar toegankelijk maken van het terrein. Het terrein was vele jaren gesloten voor het publiek en sinds 2017 is het fort van zonsopgang tot zonsondergang openbaar toegankelijk en er lopen verschillende wandelroutes langs. In 2019 stemde de gemeenteraad van Houten unaniem in met de verdere ontwikkeling van fort Honswijk. Een hele omschakeling na 2017.

Het huidige ontwikkelkader is opgesteld door participatiewerkgroep de Fortenwerkers. De gemeente richt een stichting op en die moet één of meerdere ondernemers te vinden om het fort van een duurzame toekomst te voorzien. Voor een forse investering in de restauratie is in 2019 2.5 miljoen subsidie aangevraagd bij het Rijk en 1 miljoen bij de provincie voor verduurzaming van de gebouwen.

De gebiedsmakelaar hielp bij het opstellen van het ontwikkelkader met de fortenwerkers en daarvoor is het EET ook ingezet. De gebiedsmakelaar zorgt voor een goede afstemming tussen natuur, ruimtelijke ordening, vergunningverlening en handhaving intern en extern. We verwachten dat de komende twee jaren bepalend worden voor de toekomst van het fort. Gemeente en provincie gaan hierin samenwerken en ook op het dijktraject Culemborgse Veer – Beatrixsluis.

Edwin Boonstoppel, projectleider bij gemeente Houten

‘In 2016 kocht de gemeente Fort Honswijk voor 1 euro van het Rijk. Het programma de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de gemeente Houten werkten daarna intensief samen om de kennis en ervaring van eerdere fortontwikkelingen te gebruiken bij de ontwikkeling van dit fort. Ze bliezen het nieuw leven in met onder andere tijdelijke exploitatie, een flinke opschoon- en onderhoudsbeurt, de aanleg van een parkeerterrein en opname van het fort in wandelroutes.

Iedereen kan het fortterrein nu prachtig beleven tussen zonsopkomst en zonsondergang. Hiervan wordt ook druk gebruik gemaakt met veel lovende verhalen in het gastenboek!

Verknopen opgaven

‘De gebiedsmakelaar speelde gedurende het proces een cruciale rol bij het zoeken naar subsidies, het verknopen van de (gebieds-)opgave en het ambtelijk en bestuurlijk ondersteunen van de uitgevoerde werkzaamheden.

Het versterken van de Noordelijke Lekdijk bij fort Honswijk wordt nu ook aangepakt. Het verbinden van de dijkversterkingsopgave met die van de Nieuwe Hollandse Waterlinie heeft echt meerwaarde. Opgaven worden op een slimme manier aan elkaar geknoopt en vraagstukken ten aanzien van mobiliteit, cultuurhistorie, natuur en biodiversiteit worden in samenhang opgepakt waarbij het geheel meer is dan de som der delen. ‘

Activiteiten Fort Honswijk

Fort Everdingen, een publieke functie

Dat een fort een ideale plek is voor een bierbrouwerij zie je op fort Everdingen. Danielle Duits en Marco Lauret, bierbrouwers en particulier eigenaar van fort Everdingen waren gelijk gegrepen door het fort toen zij de uitvraag zagen: 'wegens vrede te koop'. Fort Everdingen is een imposant fort vlakbij Vianen, Everdingen en Culemborg. Een opvallend gegeven aan fort Everdingen is dat de grens van de provincie dwars over het fort loopt. De ondernemer op het fort heeft dus te maken met twee gemeenten en twee provincies.

Fort Everdingen is een imposant fort dat samen met Fort Honswijk en de Lek kon zorgen voor een hermetische afsluiting van de regio. Het complex van ongeveer 10 ha bestaat uit een fortgracht en een forteiland met daarop een aantal - grotendeels monumentale - gebouwen. In 2013 heeft de Explosieven Opruimings Dienst van Defensie Fort Everdingen verlaten en kwam het fortcomplex beschikbaar voor hergebruik. De gemeenten Culemborg en Vianen (de gemeentegrens ligt precies over het fort) wensten een publieke functie voor het fort. Samen met de Dienst Landelijk Gebied is een ruimtelijk kader en een selectieleidraad opgesteld voor een aanbesteding. Brouwerij Duits&Lauret kwam als beste uit de selectie. Een belangrijk criterium hierbij was het toegankelijk maken van het fort.

Brouwerij in het fort

In april 2015 droeg het ministerie van Defensie het fort over aan de brouwerij om het gebied te herontwikkelen. De provincie verleende in 2016 een subsidie aan de eigenaar. Hij investeert de komende jaren een deel van de winst in het onderhoud en beheer van het fort. Hiermee draagt dit project bij aan de ambitie maatschappelijk en economisch duurzaam gebruik en wordt ook de publieke en recreatieve waarde van dit fort vergroot. De eigenaar is in 2020 inmiddels een heel eind op weg. Je kan vergaderruimtes huren op het fort, er is een brouwerij en een camping. Bij al deze activiteiten, evenals bij het onderhoud en de restauratie van gebouwen, kunnen mensen participeren als deelnemer in het kader van dagbesteding of als re-integrant. Naast de financiële bijdrage werken we met de eigenaar samen aan de recreatieve benutting en toerisme en marketing. Zo is de waterwerkenroute gelanceerd die langs het fort loopt evenals de Jan Blankenroute. Meer info: [zie deze link](#).

Marco Lauret en Danielle Duits, eigenaren Duits & Lauret

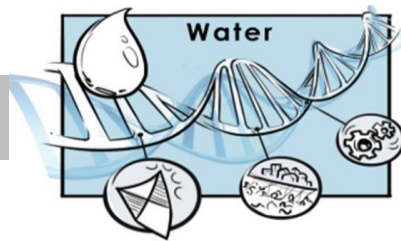
'In het imposante torenfort Everdingen is brouwerij Duits & Lauret gevestigd, die hier speciaalbier brouwt én verkoopt. Eigenaren Marco Lauret en Daniëlle Duits vertellen over wat het werken op het fort zo bijzonder maakt. Daniëlle: 'Veel elementen die aanwezig zijn op het fort passen perfect bij de brouwerij: rijpingsruimtes voor onze bieren, een eigen waterfiltersysteem en een prachtige plek voor ons proeflokaal. Ook bieden we cliënten met een afstand tot de arbeidsmarkt een werkplek.'

Complex beheer

'Het was best lastig om vanuit een fort een onderneming te starten. Gebiedsmakelaar Stephanie van Schaik was onze vraagbaak en verbond partijen die nodig waren om het fort te exploiteren. Het beheer van een fort is complex, het zijn monumenten en je hebt ook met natuur en waterbeheer te maken. Zij hielp ons als ondernemers met de vergunningverlening en het leggen van contacten. Doel is dat ons fort toegankelijk is voor een groot publiek. Door ondernemers als ons op de forten te helpen en het gebied te beschermen bewaakt een gebiedsmakelaar als Stephanie de juiste balans tussen groen en groei.'

Fort Everdingen met bierbrouwerij

Water is de rode draad in de Nederlandse geschiedenis en nog steeds. We zijn wereldberoemd om ons watermanagement. Dat wij water hebben ingezet als verdedigingssysteem is uniek in de wereld, maar nog onbekend. Wereldwijd zijn er veel forten, maar nergens ter wereld is een watermanagementsysteem bedacht waarbij op grote schaal land onder water gezet kon worden om de vijand tegen te houden. Omgerekend naar nu heeft de Nieuwe Hollandse Waterlinie twee keer zo veel gekost als de Deltawerken. Het waterliniesysteem van toen is nog steeds in gebruik en biedt het waterlinielandschap kansen. We maken de rol van het water in de waterlinie van vroeger, nu en in de toekomst herkenbaar. Zo ontstaat meer bewustzijn bij publiek voor de wateropgave waar Nederland voor staat. Dit draagt bij aan het creëren van draagvlak bij bewoners, gebruikers en beherende organisaties voor de ontwikkeling van waterlinie-elementen en maakt zo duurzaam behoud mogelijk.

Leerlingen die aandachtig naar het Waterverhaal luisteren.

Waterverhaal en film

Om het waterverhaal van vroeger en nu bij het grotere publiek onder de aandacht te brengen heeft beeldend kunstenaar, Marcel Blekendaal, ook bekend als de Polderwachter, een waterverhaal geschreven met als thema 'Wie weet hoe water werkt wint!'. Het fungeert als kapstok, waaraan je kortere waterverhalen kunt ophangen zoals bijvoorbeeld het [verhaal](#) voor leerlingen dat sinds begin 2020 in het lespakket van verschillende basisscholen in de provincie Utrecht is opgenomen.

Marcel Blekendaal, beeldend kunstenaar

Serious gaming; 'In het waterverhaal vertellen we op speelse wijze over de werking van de waterlinie en de hedendaagse waterhuishouding. De provincie werkt hierin samen met twee waterschappen. We kozen als insteek van het verhaal een spel, om zeker voor de jongeren in te spelen op 'gaming'. Het spel bestaat (vooralsnog) alleen in het verhaal, hoewel je het werk van de waterschappen natuurlijk wel als 'serious gaming' kan zien.

Inventiviteit; Het appelleert ook aan de inventiviteit die komt kijken bij de hedendaagse games. Het publiek kan met haar vindingrijkheid een actieve rol spelen, want we koppelen het historische verhaal van de waterlinie aan de hedendaagse praktijk van de controle over het water. Vindt oplossingen voor de uitdagingen van de toekomst als waterberging, energiebehoefte, recreatie! De game-omgeving biedt de mogelijkheid om de fantasie los te laten, want in een game kunnen dingen die in het echte leven nog niet kunnen

Waterwinnaar; Het waterverhaal wordt al ingezet in de nieuwe lessenserie voor basisscholen in de provincie Utrecht. Ik zie tal van mogelijkheden om nog meer elementen in het Hollandse waterlandschap te gamificeren, te 'verspellen'. Hiermee kunnen we het publiek actief betrekken bij waterontwikkelingen in het landschap, want wie weet hoe water werkt wint!'

Plofsluis

De Plofsluis in Nieuwegein bestaat uit metersdikke muren met een relatief zwakke bodem. Deze zou met springstof worden opgeblazen als de waterlinie onder water gezet werd. Het zand en puin uit de bak sloten dan het Amsterdam Rijnkanaal af, zodat het water uit het ondergelopen gebied niet zou wegllopen via dit kanaal. Alhoewel er een fietsbrug langs de Plofsluis ligt, fietst menig recreant aan dit reusachtige bouwwerk voorbij, zonder iets van de bijzondere geschiedenis van het object af te weten! Ideeën om de zichtbaarheid te vergroten werden bedacht: van een uitkijktoren tot drijf-in bioscoop!

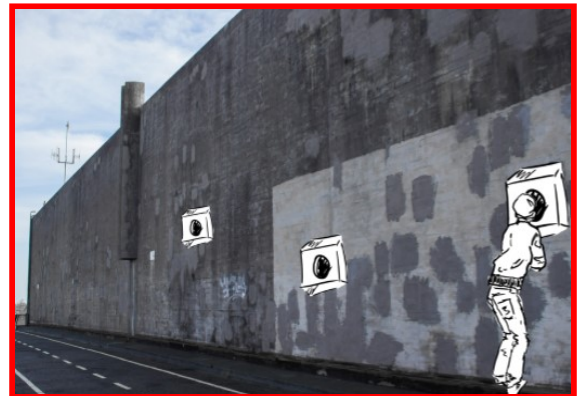
“Ik heb een blok beton nog nooit zo interessant gevonden!”

- tweedejaarsstudent HKU

Studenten en docenten van de Hogeschool voor de Kunsten begeleidden het proces. Bij het verkennen van de mogelijkheden zijn drie concepten ontwikkeld die veel draagvlak hebben: van informatieborden en verrekijkers tot interactieve projecties en uitkijktorens. Nu is het zaak om door te pakken op de vrijgekomen energie.

Plofsluis en verkozen concept idee

Zichtbaar maken waterelementen

In het waterlinielandschap zijn naast de Plofsluis nog veel meer waterelementen die een rol in het verdedigingssysteem vervulde zoals sluizen, dammen, duikers en inundatiekanalen. Nauwelijks zichtbaar voor het blote oog. Daarom zijn (zie ook Recreatieve Benutting) een aantal fietsroutes gemaakt die de nadruk leggen op het waterverhaal, de uitvinding van de waaierdeursluizen van waterstaatkundig ingenieur Jan Blanken en andere interessante feiten.

Bescherming waterelementen

Om de waterelementen te beschermen is een inventarisatie gedaan van sluizen en dammen. Deze is zo goed mogelijk compleet gemaakt en toegevoegd aan de provinciale cultuurhistorische atlas (CHAT). De uitdaging is de waterelementen zichtbaar te maken, zodat ze beter worden beschermd bij werkzaamheden in het veld.

Sinds 1996 staat de Stelling van Amsterdam op de Werelderfgoedlijst van UNESCO. Al tien jaar werken we om de Nieuwe Hollandse Waterlinie toe te voegen aan dit unieke Werelderfgoed. Want de waterlinies horen bij elkaar, samen verdedigden ze het economische hart van Nederland.

De meeste bouwwerken van de linies zijn beschermd als monument en ook het landschap is beschermd. Het (toekomstige) werelderfgoed moet behouden blijven voor de toekomst, de afgelopen jaren is daar veel aandacht aan besteed. Het is een ingewikkelde opgave, want het gebied is groot en beslaat vijf provincies en tientallen gemeenten. Met goed beleid, de juiste instrumenten en door koppelingen met andere ruimtelijke opgaven werken we aan duurzame bescherming en ontwikkeling van het werelderfgoed.

Adviseurs ICOMOS op bezoek

Harmonisatie van beleid

De Nieuwe Hollandse Waterlinie en Stelling van Amsterdam zijn opgenomen in het Besluit algemene regels ruimtelijke ordening (Barro) van het Rijk. Die landelijke bescherming werkt door in provinciaal en gemeentelijk beleid. Samen met de andere linieprovincies en de liniegemeenten in de provincie Utrecht werken wij aan helder en eenduidig beleid. Zodat wij aan Unesco kunnen uitleggen dat wij ondanks het Nederlandse decentrale systeem van wetgeving toch eenduidig en duurzaam het Werelderfgoed kunnen beschermen voor de toekomst.

Bescherming van Werelderfgoed is complex. Het vergt een gezamenlijke inspanning van veel partijen. We werken daarom nauw samen met de andere linieprovincies, de partners uit het Pact van Ruigenhoek en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Begrip en waardering zijn essentieel om dit unieke erfgoed in stand te houden en daarnaast te benutten voor andere ruimtelijke opgaven.

Toolbox Bescherming

Bescherming vergt naast beleid ook bewustwording. Bij overheden, inwoners en initiatiefnemers. We ontwikkelen daarom een Toolbox met instrumenten die overheden helpen bij het beschermen van Werelderfgoed in de dagelijkse praktijk. Kaarten, kennisbijeenkomsten, een animatiefilmpje en informatiematerialen helpen beleidsuitvoerders om uit te leggen wát we nu eigenlijk beschermen en hóe we dat doen. We ontwikkelen de Toolbox met én voor de partners uit het Pact van Ruigenhoek. En in samenwerking met de andere linieprovincies, zodat niet iedereen hetzelfde wiel hoeft uit te vinden.

Thema Bescherming

Werelderfgoed als koppelkans

De waterlinies worden weliswaar niet meer ingezet als verdedigingssysteem, de vele honderden onderdelen zijn nog volop in gebruik. Waterwegen, sluizen, dammen en duikers vormen nog altijd belangrijke schakels in onze waterhuishouding. Forten krijgen een nieuwe bestemming voor natuur, recreatie of als werklocatie. Kringenwetwoningen worden nog gewoon bewoond. Het linielandschap vormt een groene long rond het stedelijk gebied en biedt meerwaarde bij de verstedelijkingsopgave: als kostbare ruimte voor nieuwe natuur, recreatie, klimaatopgaven en circulaire landbouw.

Anthony Tom, directeur-bestuurder van MooiSticht.

'Ik was in 2019 deelnemer bij de eerste inspiratietour van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Mensen van diverse organisaties en overheden kregen voorlichting over het thema bescherming van de waterlinie, terwijl we met de bus langs plekken kwamen met herkenbare problematiek: hoe gaan we om met nieuwe functies in het gebied? Hoe kijken we aan tegen zonnevelden en windturbines?'

Wat mag wel en niet

De dag hielp in het doordenken wat de mogelijke UNESCO-status voor deze zone kan betekenen: wat mag eventueel niet en wat kunnen we juist wél, ook qua natuur en recreatie.

Potentieel goud

We hebben als Nederland met de Nieuwe Hollandse Waterlinie potentieel goud in handen. Mede door deze dag komt dat besef steeds meer tussen de oren van overheden en organisaties. Wat mij betreft werken we samen verder aan het nog meer onder de aandacht brengen van het unieke karakter en de bijzondere mogelijkheden van dit gebied. In maart 2020 help ik daarom het programma met een workshop over bescherming van de waterlinie.'

Inspiratietour NHW

Renate Cevaal, thematrekker bij provincie Utrecht.

Sinds 2017 ben ik actief als projectleider bescherming bij het programma NHW/SvA. Erfgoed is een factor van betekenis bij ruimtelijke ontwikkelingen en economische processen. Het voegt kwaliteit toe en stimuleert daarbij publieke en private investeringen. Erfgoed levert ook een belangrijke bijdrage aan onze identiteit, aan de kwaliteit van leven. Erfgoedbeleid gaat al lang niet meer alleen over monumentenzorg. Juist de waterlinie en de stelling laten zien dat landschap en erfgoed onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden.

Ik span mij in om het verhaal van het erfgoed te blijven vertellen: Wat is het precies? Waarom is het bijzonder? En hoe wil je het behouden en benutten? Want niet alles kan bewaard worden. De UNESCO-status is de hoogst haalbare erkenning voor erfgoed, het is iets om trots op te zijn. Dus we gaan met deze status een verbintenis aan voor de toekomst. Maar daarin komen we ook dilemma's tegen en ruimtelijke opgaven die we nu nog niet eens weten. Daarvan ben ik me goed bewust.

De vele forten kregen na de periode van herstel nieuwe (recreatieve) bestemmingen waarmee de toegankelijkheid voor het publiek sterk toenam. De linies zijn uniek met hun combinatie van cultuurhistorie, water en natuur. Dit maakt het een waardevolle bestemming voor bezoekers.

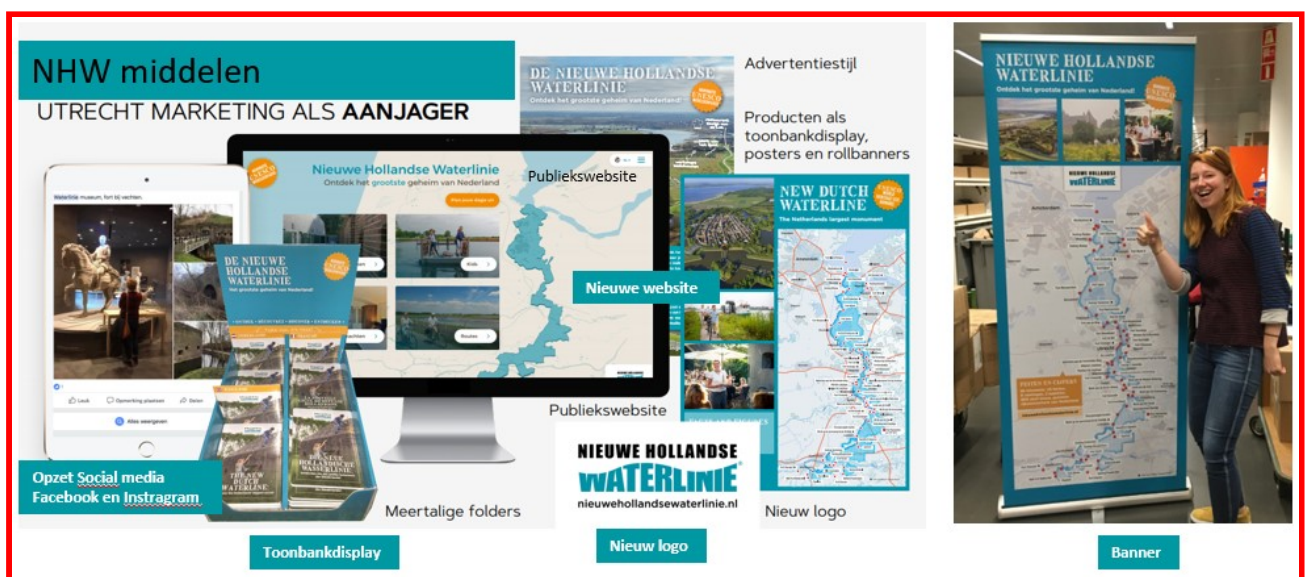
Bij aanvang van dit programma ontstond het momentum om de NHW op de toeristische kaart te zetten en als verhaallijn toe te voegen aan het recreatief en toeristisch aanbod van Nederland. In het zuidelijke deel van de NHW (samenwerkingsovereenkomst Pact van Loevestein) werd dezelfde urgentie gevoeld. Er moest een plus komen op de bestaande publiekscommunicatie om de bekendheid en het bezoek te vergroten. Gezamenlijk hebben we in 2017 Utrecht Marketing hiervoor aangetrokken. Om de NHW goed in de markt te zetten hebben we in korte periode flinke stappen gezet; zo zijn NHW gebrande online en fysieke middelen ontwikkeld en zijn we met toeristische spelers zoals het Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC) en de ANWB gaan samenwerken. Resultaat is dat ze de NHW opnamen in hun aanbod waarmee het totale publieksbereik flink toenam. Nationale en internationale pers wisten we te interesseren. Wat resulteerde in omvangrijke publicaties in lifestyle magazines. Organisaties die busreizen vermarkten brachten we in beweging om NHW reizen te organiseren. De busreizen op locaties nemen toe, zoals bijvoorbeeld bij het Waterliniemuseum.

Promotie en toeristisch aanbod

Marketingpromotie gaat hand in hand met aanbodontwikkeling. Vandaar dat in het Utrechtse deel van de NHW een aantal wandel- en fietsproducten, zoals bijvoorbeeld het Waterliniepadd en arrangementen, zijn ontwikkeld om het waterlinie-assortiment als geheel aantrekkelijker te maken voor de bezoeker. Onze aanpak wordt gewaardeerd door diverse partijen in het veld. Voor ondernemers is het van meerwaarde dat wij het grotere geheel promoten, iets dat zij zelf niet kunnen realiseren.

Krachtige waterlinie middelen

We zijn gestart met het ontwikkelen van digitale waterlinie-middelen, waaronder de publiekswebsite (in meerdere talen), de facebookpagina en het instagram-account. Voor de fysieke zichtbaarheid zijn middelen gemaakt voor fortlocaties, beurzen en in VVV-winkels.

Online communicatie NHW.

Thema Marketing & Toerisme

Georganiseerde reizen

Met de Travel Trade markt (georganiseerde busreizen) zetten we busbedrijven en reisorganisaties in Nederland, België en Duitsland in beweging om reizen in het kader van de Nieuwe Hollandse Waterlinie te organiseren. We zijn op Europese beurzen aanwezig en praten daar met aanbieders. Niet elke (fort)locatie is geschikt voor het ontvangen van een busreizen. In onze provincie is vooral het Waterliniemuseum van Fort bij Vechten een geschikte locatie voor deze markt.

Beurs en Waterliniemuseum.

Waterlinie in de etalage van toeristische partners

We werken met verschillende toeristische partijen om de waterlinie op de kaart te zetten. Denk daarbij aan aankleding en brochures in VVV-winkels. Digitaal doen we dat via de websites en social media kanalen van deze partners. Ook zetten zij op beurzen de waterlinie in de etalage. Met elkaar bouwen we op deze manier aan een groot bereik.

Voor de internationale doelgroep werken we met het NBTC/Holland Marketing. We betrekken hen ook bij de productontwikkeling en bij verschillende campagnes voor de Belgische markt. Vanaf voorjaar 2020 bieden we het NHW-aanbod in drie verschillende talen aan op het Holland.com platform. Ook nemen we deel aan het NBTC themajaar 'Ode aan het Landschap 2021'. Nationaal werken we samen met het Land van ANWB. Regionaal zijn de VVV's belangrijke partners.

Conrad van Tiggelen – Director Strategy en Branding, NBTC Holland Marketing

'De Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam zijn zowel voor de lokale bevolking als internationale gasten een verrijking van het recreatieve en toeristische aanbod van Nederland. Ze richten zich op kwaliteitstoeristen en het in stand houden van ons cultureel erfgoed. Het verhaal van de vindingrijkheid van onze voorouders en het decor van een fraai landschap met forten, kastelen en vestingen versterken de Nederlandse identiteit. Doordat naast marketing ook geïnvesteerd wordt in aanbod is het een goed voorbeeld van de strategische pijler 'Nederland overal aantrekkelijk' uit het toekomstperspectief 2030. Een lange termijnvisie met een meerjarenplan is hierbij een vereiste voor succes. Het is goed dat de provincie de afgelopen jaren in dit thema investeerde en hierin blijft investeren.'

Martine van Amerongen, marketeer bij VVV Krommerijnstreek

'Ik merk dat de verhaallijn van de Nieuwe Hollandse Waterlinie echt is gaan leven in de Kromme Rijnstreek. Ook zie ik dat de waterlinie meer aandacht krijgt van de gemeenten. Het verhaal krijgt hierdoor meer inhoud. Er worden materialen ontwikkeld voor inwoners en bezoekers van onze streek. Ondernemers haken hierdoor ook steeds meer aan op dit thema en pers en bloggers bezoeken de streek om het waterlinieverhaal te vertellen in de media. We merken dat het aantal bezoekers met interesse in de waterlinie substantieel toeneemt in het gebied. De provincie betreft marketingorganisaties en ondernemers en ontwikkelen daardoor materialen waar we echt iets aan hebben.'

Lokale impuls – ‘Werelderfgoed in je achtertuin’

De partners van het Pact van Ruigenhoek deden een oproep om ook in te zetten op meer lokale bekendheid. Dit is vertaald naar een ‘toekomstig werelderfgoed in je achtertuin’-aanpak in huis-aan-huis bladen en lokale berichten op social media. Voor de basisscholen in de waterlinie is samen met het LEU, de Polderwachter en Kunstcentraal een speciaal waterlinielespakket ontwikkeld.

Toeristen bij Fort bij Vechten.

Evelyn Brinkman, thematrekker bij provincie Utrecht

De Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam zijn parels dichtbij de Randstad die verschillende provincies doorkruist. Door de kennis en kunde bij Utrecht Marketing en de andere toeristische partijen konden we grote stappen zetten bij het op de kaart zetten van de waterlinie als bijzondere verhaal waar toeristen graag voor op pad gaan. We zijn nog niet klaar, verankering van de marketingactiviteiten wordt de volgende stap.

Het recreatief benutten, beleefbaar en bereikbaar maken van de Stelling van Amsterdam en de Nieuwe Hollandse Waterlinie is essentieel. De aanloop op de forten is belangrijk voor de duurzame exploitatie. Versterken van de recreatieve mogelijkheden op de forten en ontwikkelen van recreatieve routes tussen forten maakt deze gebieden aantrekkelijker voor bewoners uit omliggende gebieden. De afgelopen jaren ontwikkelden we daarom thematische wandel- en fietsroutes langs bestaande wandel- en fietsknooppunten. Deze routes vertellen het verhaal en dragen bij aan inkomsten op de forten. Ze verbinden forten en waterlinie-elementen waardoor het geheel meer betekenis en bekendheid krijgt. Hierbij werken we nauw samen met het Routebureau. Daarnaast werken we samen met initiatiefnemers die evenementen op de forten verbinden aan het verhaal van de waterlinie.

LAW Waterliniep pad

De provincie was trekker bij de ontwikkeling van het LAW Waterliniep pad van 350 kilometer. We werkten in dit project nauw samen met de andere provincies, Wandelnet, gemeenten en marketing organisaties. Dit pad is recent genomineerd voor wandelpad van het jaar 2020 in de Benelux. We initieerden ook de NS-wandeling Gein en Vecht. Beide zorgen voor goede aanloop op de forten.

Waterlinie Fietsroute

Er was vraag naar een lange afstandsfietsroute langs de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De provincie Utrecht nam hierop het voortouw om de Waterlinie Fietsroute te ontwikkelen samen met de andere provincies. De Waterlinie Fietsroute route begint in Abcoude en eindigt in Werkendam. We lieten ons adviseren door partijen als NBTC Holland Marketing en Utrecht Marketing. Ook enthousiasmeerden we verschillende fietsvakantie-aanbieders voor de nationale en internationale markt om de route op te nemen in hun fietsvakantie-aanbod. Deze route vormt de opmaat voor de LF-icoonroute Hollandse Waterlinies in Nederland die hopelijk in 2021 gelanceerd wordt.

Frank Houtstra, directeur Dutch Bike Tours (fietsvakantie-aanbieder)

'Het was onze wens om een mooie nieuwe route in midden Nederland te hebben. Voor de buitenlandse markt is het vaak moeilijk om toeristen uit Amsterdam weg te krijgen, tenzij je een mooi sterk thema hebt. En dat is de Nieuwe Hollandse Waterlinie. We zijn met de provincie in zee gegaan om mooie arrangementen in de Nieuwe Hollandse Waterlinie te maken.'

De kennis en kunde van de provincie heeft daarbij geholpen. Ook de contacten met de lokale ondernemers blijken goed. Ik ben dan ook te spreken over de inzet waarmee de provincie te werk gaat. Pro-actief zoals dat zo mooi heet, met goede marketing ideeën, flyers, beursbezoek en Icoonroute.'

Fietsers onderweg met gids.

Thema Recreatieve Benutting

Een impuls voor het regionale aanbod

We faciliteerden verschillende gemeenten en toeristische partners bij het opzetten van waterlinie routeproducten. Het fietsproduct van Wijk bij Duurstede dat via VVV en online wordt verspreid is hiervan een voorbeeld. Het geeft betekenis aan de inundatiesluis van Wijk – die als functie had het land sneller onder water te kunnen zetten en het aan het grotere geheel omdat de route ook langs de forten van het Eiland van Schalkwijk, het Waterliniemuseum en andere waterlinie elementen gaat. Dit initiatief is samen met VVV Kromme Rijnstreek, de gemeente Wijk bij Duurstede, HDSR en het Routebureau opgepakt.

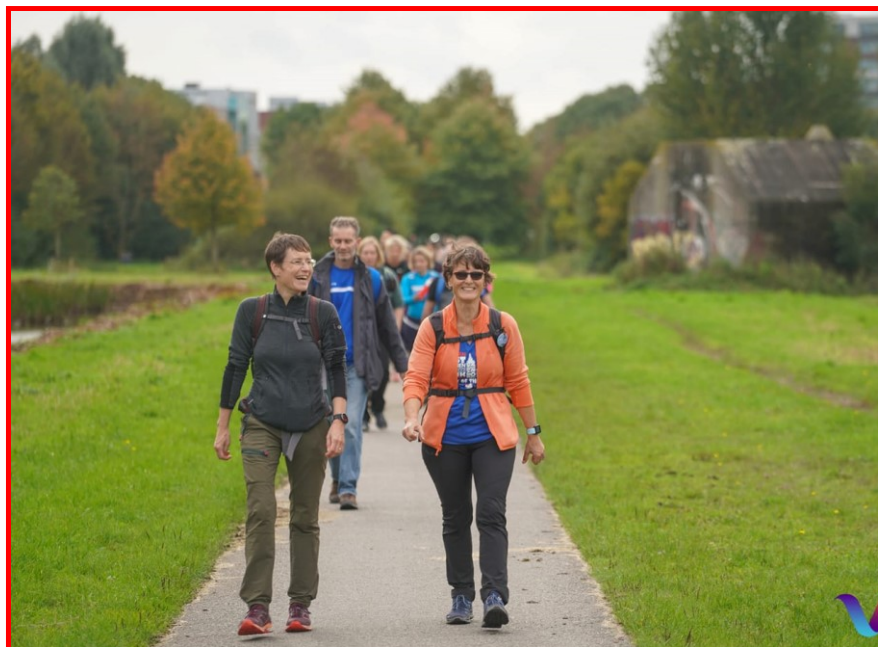
Een ander voorbeeld is het Happen en Trappen fietsarrangement dat start bij het Waterliniemuseum. De fietser ervaart het waterlinielandschap met zijn loopgraven, forten, inundatiekanaal en gekantelde bunker. Tussendoor zijn veel leuke horeca-stops.

Jeroen Stokman, ondernemer bij restaurant Jonkheer de Ram

‘Wij zijn zeer enthousiast over het Happen en Trappen fiets-arrangement waar de provincie initiatief voor nam. Het betekent voor ons uiteraard omzet over de dag maar wellicht nog belangrijker is dat de mensen onze prachtige omgeving ervaren en leren kennen. Door dit arrangement kom je makkelijk in gesprek en zijn we in de gelegenheid de mensen meer over de historie en het eiland van Schalkwijk te vertellen. De gasten vinden het altijd leuk om de bewoners uit de omgeving te spreken. Dat geeft een goede dynamiek.’

Utrechtse Waterliniewandeloctocht

De initiatiefnemers van de Utrechtse Waterliniewandeloctocht overtuigden ons van het ‘gat in de markt’ voor een Utrechtse wandeloctocht. We faciliteerden bij het leggen van contacten en het promoten van de wandeloctocht op de NHW social media kanalen. Maar liefst 2000 wandelaars liepen in oktober de tocht langs de forten. Een deel van de route was in het donker om de magie van de forten beter te beleven. De initiatiefnemers willen met de Utrechtse Waterliniewandeloctocht een blijvende plek innemen in het wandeloctochten-aanbod in Nederland.

Waterliniewandeloctocht

Pop-up restaurant SterkWater op de forten

SterkWater is onderdeel van het bredere concept de Maaltuin. De Maaltuin is een pop-up restaurant dat een bijzondere locatie onder de aandacht brengt. SterkWater focust op het verhaal van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam. Onder de naam SterkWater zetten zij bij vijf forten een tijdelijk restaurant op. Tijdens de avond beleef je de geschiedenis van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam. In gerechten, verhalen, muziek en op vele andere manieren komt de linie tot leven. Met dit concept een jongere doelgroep aangeboord dan met de wandel- en fietsroutes. Afgelopen najaar was de aftrap op Fort Lunet II. Ondanks enthousiasme voor het concept is het soms lastig om de vergunningen rond te krijgen.

SterkWater op Lunet II.

Evelyn Brinkman, thematrekker bij provincie Utrecht

'Het is opvallend hoeveel energie bij verschillende publieke en private partijen tot stand komt bij de ontwikkeling van concrete producten zoals het Waterliniepad, de Utrechtse Waterliniewandeltocht, routeboekjes en arrangementen. Mijn werk wordt tastbaar als ik veel mensen zie wandelen bij het Gein en koffie drinken bij Fort Nigtevecht met het Waterliniepadboekje of de NS-wandeling in de hand. Als marktpartijen ook brood zien in onze productontwikkeling en het willen vermarkten dan zijn we denk ik goed bezig. We vertellen het verhaal, we laten de recreant genieten van de waterlinie en dragen een steentje bij aan de duurzame exploitatie de forten.'

Duurzaamheid is binnen de Linie en de Stelling een belangrijk thema. Economisch en maatschappelijk is er een grote vraag om de forten en het landschap van de Linie en de Stelling duurzamer te maken. Initiatieven voor duurzame energie, klimaatadaptatie en circulaire economie gaan vaker een beroep doen op het relatief lege landschap van de Linie en de Stelling.

Fortastisch model

Fortondernemers willen duurzamer te opereren. Maar hoe doe je dat met een cultuurhistorisch gebouw als een fort? Aan welke aspecten moet je dan aandacht geven? Welke technieken of installaties zijn voorhanden? Dit heeft geleid tot gesprekken met deskundigen om te komen tot een systematische benadering. EnergyGo kreeg vervolgens de opdracht van de provincie om een model te ontwikkelen. Dit model noemen we het fortastisch model. Het helpt ondernemers en eigenaren om inzichtelijk en systematisch forten te verduurzamen. Het model is een matrix met een overzicht van alle milieuvriendelijke opties. Bovendien staan de duurzame ervaringen van forten erin, net als innovaties. Het EET gebruikt dit model als ze een fort duurzamer maken. De kennis wordt dus gebundeld en gedeeld, niet alleen voor de forten, maar ook voor ander erfgoed.

Uitsnede Fortastisch model

Utrecht Food Freedom

De linie bestaat niet alleen uit gebouwen, maar beslaat vooral gebied. En wat maakt een gebied duurzaam? En wat verstaan we onder duurzaamheid? Daar zijn veel verschillende antwoorden op mogelijk. Ons uitgangspunt is dat een maatschappelijke invulling het gebied ook duurzaam beschermt. Fort 't Hemeltje werkte al aan een netwerk voor streekproducten. We kijken hoe we het gebied verder kunnen versterken door een duurzame waterlinie te linken aan duurzaam voedsel. Om dit een impuls te geven is Utrecht Food Freedom gestart.

Utrecht Food Freedom is een initiatief, waarbij de forten zich onder leiding van het Pact aansloten. Het stimuleert lokale productie van voedsel. De forten werken met lokale producten of spelen een rol bij het aanbod van lokale producten. Utrecht Food Freedom werkt nauw samen met lokale boerenbedrijven en producenten in de directe omgeving van de forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Fort aan de Klop bijvoorbeeld heeft zich als een van de vele forten aangesloten en werkt met streekproducten. Er is veel enthousiasme en er is een ware beweging op gang gekomen, waarbij steeds meer consumenten, producenten en distributeurs aansluiten. Een aantal forten heeft een programma rond voeding en urban farming met onder andere festivals en workshops, met een nieuwe, jonge, hippe doelgroep.

Zwerfvuilproject

Nadat de gemeente De Ronden Venen in 2017 een eerder zwerfvuilproject deed in de waterlinie, organiseerde de gemeente Stichtse Vecht dat in 2019. Vrijwilligers namen rondslingerend afval mee. Vanuit Fort Maarsseveen gingen ze met polder- en fortwachter Marcel Blekendaal op stap. Hij vertelde over de geschiedenis van het fort en de werking van de waterlinie. Door betrokkenheid te stimuleren en verhalen over de waterlinie te koppelen aan activiteiten krijgen deelnemers een gevoel van verbondenheid met het gebied. Ze gaan er beter voor zorgen, initiëren nieuw gebruik en de verhalen leggen zo een extra laag aan over het gebied.

Hoe maak ik van de horeca op mijn fort een succes? Hoe regel ik de organisatorische en de financiële kant van mijn onderneming? Hoe zorg ik voor duurzaam energiegebruik op mijn buitenplaats?

Bij niet alleen deze, maar nog veel meer vragen van eigenaren en ondernemers in erfgoed, helpt het Erfgoed Expert Team (EET). Het is een multidisciplinaire denktank van mensen die meedenken over complexe vraagstukken rond de ontwikkeling van erfgoed. Het team helpt bij plannen op het gebied van duurzaamheid, bouw en restauratie, cultuurhistorie, natuur, financiën, markt en hospitality. Het werken met een expertteam startte in 2016, omdat bij ontwikkelingen op forten veel gebruik gemaakt wordt van allerlei adviezen, die vervolgens blijven liggen bij een eigenaar of ondernemer. Wij wilden ervoor zorgen dat die kennis gedeeld werd en dat we kunnen leren van ontwikkelingen op andere locaties.

Bespreking van het Erfgoed Expert Team.

Behoud door ontwikkeling

De provincies willen graag dat de forten en ander erfgoed worden gebruikt, onder het motto: behoud door ontwikkeling, maar in de praktijk is het exploitabel maken van erfgoed niet eenvoudig. Er zijn veel verschillende disciplines voor nodig. De vraag is vooral hoe kom ik tot een duurzame exploitatie. Hier is geen standaardantwoord op en daarom levert het EET maatwerk. We doen dat in de vorm van een los advies, een brainstorm of een projectcasus.

Oorsprong Expert Team

Het EET is de opvolger van het Linie Expert Team (LET) dat in 2016 startte vanuit de provincie Utrecht voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam. Sinds 2017 maakt ook de provincie Noord-Holland gebruik van het expertteam. Gaandeweg zetten we het expertteam ook in op andere erfgoederen, het heet daarom vanaf 2020 Erfgoed Expert Team.

Inzet Expert Team

In de afgelopen jaar is het EET ruim 30 keer ingezet om advies te geven. Niet allen voor de forten in Utrecht, maar ook in andere provincies en ander erfgoed. *Hoe krijg ik een sluitende business case, wat is de markt, welke doelgroepen spreek ik aan, welke financieringsmogelijkheden zijn er, hoe doe ik cultuurhistorisch gezien op een goede manier en meer en meer: hoe kan ik duurzaam ondernemen?*

Erik van Tooren: *'Als coördinator heb ik een kennisnetwerk, dat we breed kunnen inzetten op erfgoed. Hier ben ik trots op. De kennis op een goede manier delen is een mooie uitdaging. Veel partijen nemen nu ook kennis van de werkwijze van het EET en kijken hoe zij er gebruik van kunnen maken of van kunnen leren. Veel experts willen aansluiten.'*

In 2020 hoopt de Nieuwe Hollandse Waterlinie op de UNESCO-werelderfgoedlijst te komen als uitbreiding van de Stelling van Amsterdam. De Stelling van Amsterdam heeft al vanaf 1996 de UNESCO-status. Beide linies zijn erfgoed van wereldniveau. Samen laten ze zien hoe groot die militaire verdediging met water als bondgenoot was. Ze zijn uniek en verdienen het om te blijven bestaan voor volgende generaties.

De UNESCO-status van de Nieuwe Hollandse Waterlinie is een soort Michelin-ster voor het erfgoed. Het is een belangrijke impuls voor de bescherming en het behoud van de NHW & SvA in een druk deel van Nederland. Het biedt economische en maatschappelijk kansen en mogelijkheden voor duurzame exploitatie van het erfgoed. Dit trekt meer bezoekers en vergroot de beleving, nu en voor toekomstige generaties.

Waarom samen met de Stelling van Amsterdam?

Militair-historisch zijn de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam een waterlinie. De twee waterlinies vertellen samen het verhaal van deze strategische inzet van water bij de verdediging van Nederland met 'Water als Bondgenoot' tussen 1815 en 1940. De uitbreiding van de Stelling van Amsterdam met de Nieuwe Hollandse Waterlinie maakt het beeld van de 'grootseheid' compleet

Op naar de werelderfgoedstatus!

In 2005 is de NHW aangewezen als nationaal landschap. In 2009 kreeg deze de status van Rijksmonument. En sinds 2011 is de linie kandidaat voor de werelderfgoedlijst van UNESCO, als uitbreiding van het bestaande werelderfgoed de Stelling van Amsterdam.

2018 stemden Gedeputeerde Staten van Utrecht in met het opgestelde nominatiedossier. Hierin staat beschreven wat de NHW uniek maakt en waarom de linie wordt voorgedragen voor de werelderfgoedstatus. Het Rijk diende in 2019 het nominatiedossier in namens Nederland bij UNESCO in Parijs. Nu volgt een internationale beoordeling en in juli 2020 wordt bekend of de NHW daadwerkelijk het UNESCO-label mag dragen

Aanbieden van het nominatiedossier UNESCO

Waarom een gebiedsanalyse Hollandse Waterlinies?

De pilot gebiedsanalyse Laagraven maakt duidelijk wat de specifieke NHW-kernkwaliteiten van dit gebied zijn binnen het geheel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, zodat hier rekening mee wordt gehouden bij ruimtelijke ontwikkelingen in het gebied. Het betreft geen integrale analyse, maar levert bouwstenen vanuit het perspectief van de Nieuwe Hollandse Waterlinie voor plannen en initiatieven. Aanleiding voor de pilot gebiedsanalyse Laagraven is het nominatiedossier Hollandse Waterlinies dat Nederland heeft ingediend bij UNESCO. Werelderfgoed is erfgoed van mondiaal belang. Deze pilot gebiedsanalyse Laagraven én de nog op te stellen gebiedsanalyses voor andere hoogdynamische gebieden moeten duidelijk maken dat Nederland het Werelderfgoed voldoende beschermt in relatie tot de grote druk bij toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen.

Doel van de gebiedsanalyse is om antwoord te geven op drie vragen:

- Wat zijn precies de kernkwaliteiten van de linie in Laagraven?
- Wat zijn de uitgangspunten bij planvorming vanuit de NHW?
- Welke ontwikkelingsrichtingen zijn er voor dit gebied?

Waarom gestart met de pilot gebiedsanalyse in Laagraven?

Er is nog geen ervaring met het opstellen van gebiedsanalyses. Daarom doen we een pilot in het gebied dat geheel ligt in het toekomstig werelderfgoedgebied én deel uitmaakt van de A12-zone tussen de knooppunten Oudenrijn en Lunetten. Deze zone is in beeld voor grote opgaven in wonen, werken, bereikbaarheid en leefbaarheid binnen de sterk groeiende metropoolregio Utrecht.

Binnen de landelijke omgevingsvisie is de A12-zone aangewezen als een grootschalige ontwikkellocatie en ook de omgevingsvisie van de provincie wijst naar de A12-zone als zoekrichting voor een integrale ontwikkeling wonen-werken.

De provincie Utrecht werkt hieraan samen met de gemeenten Houten, Nieuwegein en Utrecht, RWS Midden Nederland en U16. Dit moet uiteindelijk resulteren in een integraal ontwikkelperspectief voor de A12-zone.

Gebied Laagraven

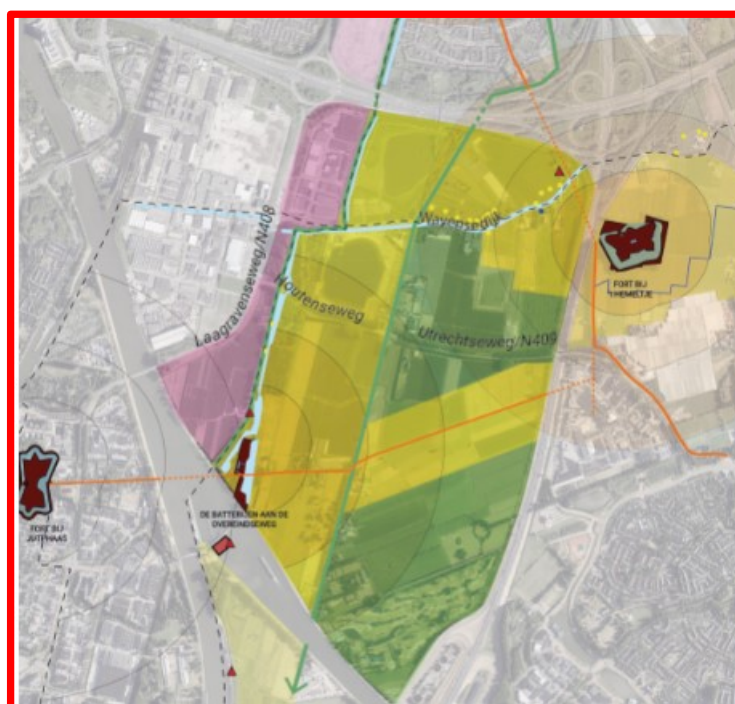
Naar een gebiedsanalyse Utrecht-Oost

De 'pilot Gebiedsanalyse Laagraven' is een eerste proeve om te komen tot een gebiedsanalyse voor Utrecht-Oost als geheel. Dit gebied loopt grofweg van de Ring Utrecht tot aan Schalkwijk. Utrecht-Oost kan naast Laagraven worden onderverdeeld in de volgende deelgebieden: Noordelijke Ringweg Utrecht; Utrecht Science Park / Rijnsweerd tot en met fort Blauwkapel; Amelisweerd / Rijnauwen Vechten en Schalkwijk.

Pilot Gebiedsanalyse, laaggraven

Complex proces, veel afstemming noodzakelijk

Deze pilot is gestart om duidelijkheid te krijgen over de aanpak van de gebiedsanalyse, zodat we deze kunnen toepassen voor alle drie hoogdynamische gebieden in het toekomstig werelderfgoed. Dit in het kader van 'harmonisatie van beleid' tussen de provinciale partners en rijkspartners van het toekomstige werelderfgoed. Dit proces van pilot gebiedsanalyse Laaggraven kan niet los gezien worden van andere processen en ontwikkelingen die nu spelen. In het concept Ontwerp Omgevingsverordening wordt verwezen naar de gebiedsanalyse. Bovendien maakt het gebied Laaggraven onderdeel uit van de hoog dynamische A12-zone. Op vele fronten is afstemming noodzakelijk. Van rijksniveau tot provinciaal en gemeentelijk niveau en van beleid tot uitvoering. De uitdaging blijft het goed uitleggen van de pilot gebiedsanalyse, zodat we alle partners tijdig en op de juiste manier meenemen, ieder vanuit zijn eigen belang en vakgebied.

Zonering en kernkwaliteiten kaart.

Ytte Feddes, voorzitter kwaliteitsteam NHW

'Wij willen graag onze waardering uitspreken over het bereikte eindresultaat. De pilot gebiedsanalyse maakt op een precieze en genuanceerde manier de Outstanding Universal Value concreet voor Laaggraven. Het laat zien hoe deze tijdloze waarde in het veld nog herkenbaar is. De gebiedsanalyse levert hierdoor waardevolle input voor de toekomstige ontwikkeling van Laaggraven. Daarbij horen integrale afwegingen en een samenhangende visie met investeringen; enerzijds ter bescherming van de OUV, anderzijds voor het benutten van de kansen die de waterlinie biedt als groene ademruimte voor de stad.'

Ademruimte

Het is een eis aan nieuwe ontwikkelingen – bijvoorbeeld energietransitie of woningbouw - dat zij de betekenis van Laaggraven als 'ademruimte' en als cruciale schakel in het systeem van de waterlinie niet aantasten. Deze pilot is ook een goed voorbeeld voor nog op te stellen analyses en goed bruikbaar voor het hele hoogdynamische gebied Utrecht-Oost en andere delen van de erfgoedsite. Daarbij zijn juist de randvoorwaarden en aanknopingspunten vanuit de regio van groot belang voor het behoud en de ontwikkeling van het strategisch waterlinielandschap.

De Nieuwe Hollandse Waterlinie is nu een prachtig groen en open gebied met spannende bouwwerken en veel mogelijkheden voor recreatie. Mensen van jong tot oud uit binnen- en buitenland genieten te voet, per fiets of per boot van het mooie linielandschap. De linie is geland in hoofden, harten en handen! Ook in de toekomst zien ondernemers kansen in het erfgoed, want de Nieuwe Hollandse Waterlinie nodigt uit tot spannende en originele initiatieven, dat is de afgelopen jaren wel gebleken. En er blijven plannen komen voor grote opgaven als infrastructuur, verstedelijking en energietransitie. Kortom: er ligt tegelijkertijd veel druk op de mooie, karakteristieke, groene waterlinieomgeving die genomineerd is voor de werelderfgoedstatus.

Aanjager ruimtelijke kwaliteit

In het nieuwe coalitieakkoord van de provincie Utrecht 'Energie voor Utrecht' staat benoemd dat veel verschillende uitdagingen met elkaar samenhangen en ruimte vragen die we maar beperkt hebben. Dit vraagt om slimme oplossingen en een nieuwe manier van werken, waarbij we wonen, werken, natuur, recreatie, energie en mobiliteit meer in samenhang bekijken. De waarde van NHW & SvA is hierbij ook beschreven: **De Nieuwe Hollandse Waterlinie wordt aanjager voor het creëren van ruimtelijke kwaliteit.**

Thema's en integraal

In de afgelopen periode is met de samenwerking in het Pact van Ruigenhoek een betrokken en actief netwerk ontstaan, waarmee al veel mooie resultaten zijn behaald. Integraal op gebiedsniveau en op verschillende thema's als recreatieve benutting, marketing & toerisme, duurzame ontwikkeling, water en bescherming. Wij willen dit in het nieuwe programma graag doorzetten.

Aansluiten op de Omgevingswet

2020 is ook het jaar dat de Omgevingswet wordt vastgesteld. Onze manier van werken sluit al goed aan bij het 'anders werken' binnen de Omgevingswet. Het samenwerken met verschillende bestuurslagen en partners en burgers in het veld staat in onze huidige werkwijze centraal.

Gebiedsmakelaars en experts

Ook de werkwijze met gebiedsmakelaars en het Erfgoed Expert Team (EET) als multidisciplinaire denktank voor complexe vraagstukken rond de ontwikkeling van erfgoed, willen we benutten. Er is in het veld waardering en veel draagvlak voor deze manier van werken. Onze gebiedsaanpak in aandachtsgebieden is zo integraal mogelijk, gericht op 'wat wel kan' en verbindt de verschillende opgaven in een gebied. Deze basishouding, passend bij de Omgevingswet, nemen we mee in de volgende periode

Uitzichtpunt Lunet aan de Snel.

Bijlage 1: Inzet van de financiële middelen.

Bijlage 2: Verstrekte subsidies

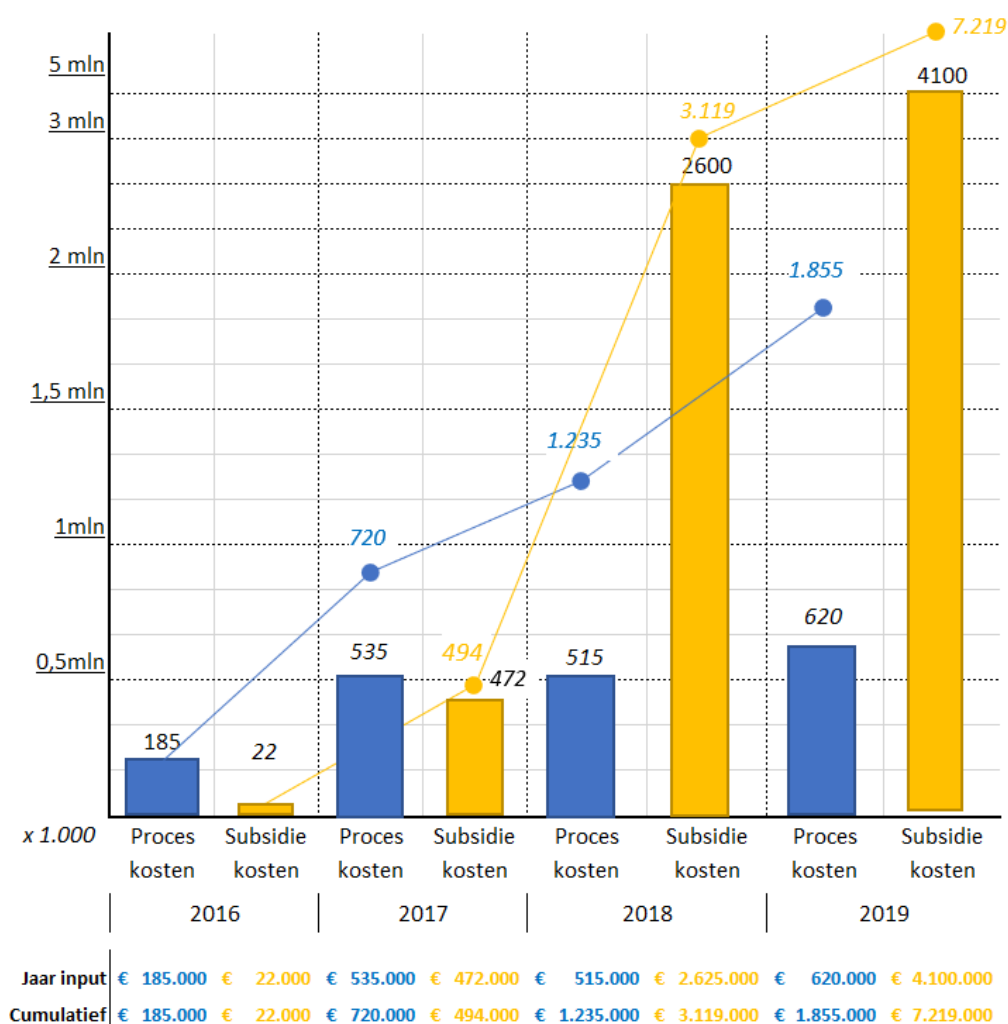
Bijlage 3: NHW en SvA

BIJLAGE 1: Inzet van de financiële middelen

Het programma NHW SvA kende tot en met 2019 een meerjarig budget van maximaal € 13,5 miljoen dat, naast een start budget, jaarlijks aangevuld werd door een deel van het positieve provinciale jaarrekening resultaat. Het meerjarige karakter gaf het programma de ruimte om flexibel te kunnen werken middels een eigen programmareserve. Die flexibiliteit was nodig omdat het financiële uitgave patroon sterk afhankelijk is van het moment waarin ontwikkelingen in de gebieden plaatsvinden. Daarnaast was flexibiliteit nodig voor de bestuurlijke besluitvormingstrajecten van gebiedspartners, ten aanzien van gezamenlijke cofinanciering. Dit zorgde voor een dynamiek in het programma met als gevolg dat het opstellen van financiële prognoses een continue uitdaging was.

Het programma kent twee hoofdtype uitgaven: proceskosten en subsidiekosten. In onderstaande weergave zijn per jaar de gemaakte kosten inzichtelijk gemaakt. Het kostenverloop laat zien dat 2016 en 2017 de opstart jaren waren voor de integrale samenwerking in het gebied. Dit heeft erin geresulteerd dat in 2018 en 2019 veel subsidies zijn verstrekt die bijdragen aan de doelen zoals omschreven in de Nieuwe Hollandse Waterlinie uitvoeringsverordening. In bijlage 2 het overzicht van verstrekte subsidies.

Voor de afronding van het huidige programma is voor 2020 in de provinciale begroting een budget opgenomen van 3,9 miljoen.

BIJLAGE 2: Verstrekte subsidies

Datum Beschikt	Naam aanvrager	Projectnaam	Toegekend bedrag	Co-financiering (derde)	Partij
29-sep-2016	Gemeente Utrecht	Groepsschuilplaatsen Fort Blauwkapel	€ 11.530	€ -	
17-okt-2016	Gemeente De Ronde Venen	Deelname van drie forten in de gemeente aan Open I	€ 7.000	€ 600.000	private investering ID:
11-nov-2016	Gemeente Bunnik	Strongher Festival 2016	€ 3.500	€ 1.800	gemBunnik & U10
8-feb-2017	BMH b.v.	V6: kleinschalige projectenin Linie en Stelling: vertel	€ 145.000	uren'/fte	gemBunnik
28-mrt-2017	Stichting Holland Opera	Opera STYX op Fort Rijnauwen	€ 5.000	uren'/fte	gemDeBilt
16-mei-2017	De Batterijen aan de Overeindseweg	Ontwikkeling De Batterijen aan de Overeindseweg	€ 120.000	€ 5.160	gemDRV
7-jul-2017	Gemeente De Ronde Venen	Opstellen ruimtelijk ontwikkelkader voor Fort bij Ab	€ 4.280	€ 5.000	
21-aug-2017	Gemeente De Bilt	Ondersteuning NHW-opgave gemeente De Bilt	€ 85.000	€ 550.000	gemHouten
12-sep-2017	Staatsbosbeheer	Bestek 17103: Onderhoud Fort bij Rijnauwen 2017	€ 115.000	€ 110.000	Diversen
5-feb-2018	Gemeente Bunnik	Ondersteuning NHW-opgave gemeente Bunnik	€ 85.000	€ 8.500	gemUtrecht
20-feb-2018	Stichting Jan Blanken Vianen 2018	Monument Jan Blanken	€ 10.000	€ 224.000	gemUtrecht
16-mei-2018	Staatsbosbeheer	Ontwikkeling fort bij Rijnauwen	€ 85.000	€ 3.700.000	gemUtrecht
24-mei-2018	Stichting Verhalen Verbinden	Herauten op de Stelling	€ 8.500	€ 34.900	Diversen
21-aug-2018	Gemeente Houten	Exploitatie Liniepont	€ 33.250	€ 20.910	Grayfield
25-sep-2018	Gemeente Vianen	Waterjaar Vianen	€ 13.200	€ 25.110	Space&Matters
25-sep-2018	Staatsbosbeheer	Eindfase ontwikkeling fort bij Rijnauwen	€ 1.194.296	€ 494.159	Staatsbos+RCE
4-okt-2018	Gemeente Utrecht	Visie voor de vier Lunetten in Utrecht	€ 20.270	uren'/fte	Staatsbos+div
26-nov-2018	Gemeente Utrecht	Fort de Gagel	€ 600.000	€ 1.677.000	Staatsbos
21-dec-2018	Gemeente Houten	Masterplan Fort Honswijk	€ 558.415	€ 550.000	gemHouten
17-jan-2019	Space&Matter B.V.	De Kool, de Geit en de Wolf (Fort Abcoude)	€ 46.770	€ 54.300	Diversen
29-jan-2019	Grayfield	Ontwerpen van circulaire buitensuites	€ 62.500	€ 50.000	Diversen
29-mrt-2019	Natuurmonumenten in Nederland	Duurzame herbestemming Fort Nieuwersluis	€ 60.100	€ 40.000	Natuurmonumenten
29-mrt-2019	Gemeente De Bilt	Ondersteuning NHW-opgave gemeente De Bilt	€ 4.126	€ -	
28-mrt-19	Stichting Piramides in de Polder	De waarde van de Type-P	€ 20.000	€ 44.900	Diversen
29-mrt-2019	Amped Concepts B.V.	Utrecht Food Freedom - Fase 2	€ 49.210	€ -	
24-jul-2019	Stichting Inundare	Utrechtse Waterlinie Wandeltocht	€ 15.000	€ 130.000	eigenbijdrage, gemUtr
15-jul-2019	Natuurmonumenten in Nederland	Duurzame herbestemming Fort bij Abcoude - Voorbe	€ 20.750	€ 24.000	eigenbijdrage
11-sep-2019	Staatsbosbeheer	Realisatie Basisplan Klimaatfort Ruigenhoek	€ 298.134	€ 50.000	Staatsbos
26-sep-2019	Natuurmonumenten in Nederland	Aanleg parkeerplaats herbestemming Fort Nieuwers	€ 17.840	€ 17.840	Natuurmonumenten
9-okt-2019	Natuurmonumenten in Nederland	Fase 1 Ontwikkeling Fort bij Nigtevecht - verwarmin	€ 57.732	€ 39.175	Natuurmonumenten
5-sep-2019	Gemeente Nieuwegein	Inzet externe procesbegeleiding Fort Vreeswijk	€ 22.500	€ -	
9-okt-2019	Stichting Cultuurhuis Abcoude	Forten in de spotlights 2019	€ 10.000	€ 17.000	diversen
30-sep-2019	Staatsbosbeheer	tijdelijk gebruik Werk aan de Waalse Wetering	€ 21.175	€ 11.500	Staatsbos
6-sep-2019	Natuurmonumenten in Nederland	Duurzame herbestemming Fort bij Abcoude - Project	€ 105.780	€ 101.075	Natuurmonumenten
22-nov-2019	Staatsbosbeheer	Duurzaam en klimaatbestendig fort bij Rijnauwen	€ 273.387	€ -	
27-nov-2019	Staatsbosbeheer	Fort Ruigenhoek: verhelpen lekkage dak toiletgroep	€ 30.000	€ -	
Beschikt			€ 4.219.245	€ 8.586.329	
Multiplier co-financiering			2,04		
2019	Provincie Utrecht	Bijdrage mobiliteit Noordelijke randweg Utrecht (NR	€ 3.000.000		
			€ 7.219.244,85		

